

Läroarutbildningen
Examensarbete
Hösten 2004

Kriminalvårdens intagna och deras skolgång

En studie om hur kriminalvårdens elever kan uppleva maktrelationer och huruvida maktrelaterade effekter påverkar deras studieresultat

Handledare:
Ulf Holmberg
Karin Permer

Författare:
Anders Nilsson
Tim Lejon

Tackord

Ett antal personer har bidragit till att detta arbete kunnat färdigställas. Ett stort tack riktas först och främst till de elever som ställt upp och delat med sig av sina upplevelser. Ett tack riktas också till den anstaltslärare som ställde sin tid till förfogande. Sist men inte minst vill vi rikta ett tack till Ulf Holmberg på högskolan i Kristianstad som genom stort kunnande väglett oss genom skrivandeprocessen.

Titel

Kriminalvårdens intagna och deras skolgång

En studie om hur kriminalvårdens elever kan uppleva maktrelationer och huruvida maktrelaterade effekter påverkar deras studieresultat

Abstract

Föreliggande kvalitativa studie undersöker hur kriminalvårdens elever kan uppleva maktrelationer och huruvida maktrelaterade effekter påverkar deras studieresultat. Genom öppna och semistrukturerade intervjuer med åtta kriminalvårdselever på en kriminalvårdsanstalt samlades data in genom bandade intervjuer. Maktens operationalisering och maktrelaterade effekter beskrivs utifrån Michel Foucaults och Erving Goffmans tidigare forskning, lärandets situerade natur utifrån Bengt Säljös lärandeteorier och inlärningsstilar utifrån Lena Boströms forskning. Kriminalvårdseleverna upplevde en mängd olika maktrelationer. Maktrelationens karaktär och de disciplinära metoder som användes var av avgörande betydelse för de intagnas upplevelser.

Kriminalvårdens elever vill i högre utsträckning bli sedda som individer, framför att bli betraktade som en homogen grupp. Eleverna förhåller sig på olika sätt till maktutövandet genom dels undvikande av kontakt i den maktrelation man upplever som svår och dels genom mediekontakt för att påverka maktrelationens karaktär. Eleverna använder sig av demokratiska forum för att som grupp påverka men upprättar även individuella kontakter med dem som ingår i maktrelationen. Maktrelaterade effekter som uppstår är: ansvarslöshet, handlingsförklamation, avtrubning, att vara förbannad, irritation, besvikelse, förnedring, kränkning, stress, hat, obehag och hävdelsebehov. Dessa effekter bärs endast i låg utsträckning in i klassrummet, och eleverna anser i huvudsak inte att läraren skall förhålla sig till dessa effekter, då dennes huvudsakliga uppgift är att bedriva kvalitativt god undervisning

Ämnesord: Kriminalvård, institution, makt, lärande, undervisning, skola

Innehållsförteckning

1. Inledning	9
1.1 Bakgrund	9
1.2 Forskningsläge	9
1.3 Syfte och frågeställning	12
1.4 Teoretiska utgångspunkter	13
1.4.1 Maktteori	13
1.4.1.1 Foucaults maktanalys	14
1.4.1.2 Goffman och maktrelaterade effekter	17
1.4.2 Pedagogisk teori	20
1.4.2.1 Lärande och dess situerade natur utifrån ett sociokulturellt perspektiv	20
1.4.2.2 Sensoriska modaliteters signifikans för lärandets utfall	22
1.4.2.3 Inlärningsstil och sociokulturellt lärande	23
1.4.3 Makt, maktrelaterade effekter och pedagogiskt arbete	24
1.5 Metod och tillvägagångssätt	24
1.5.1 Urval	24
1.5.2 Vägval	25
1.5.2.1 Vägval av metod för att fånga maktupplevelser och maktrelaterade effekter	26
1.5.2.2 Vägval av metod för att fånga elevernas inlärningsstilar	26
1.5.3 Validitet och reliabilitet	27
1.5.3.1 Kontext	28
1.5.3.2 Intervjufas	29
1.5.3.3 Utskriftsfas	31
1.6 Forskningsetiska överväganden	32
2. Maktempiri	32
2.1 Maktens komplexitet	32
2.2 Maktrelationen vårdare-vårdare	33
2.2.1 Maktrelationens uttryckssätt	33
2.3 Maktrelationen vårdare intagen	35
2.3.1 Maktrelationens uttryckssätt	35
2.3.1.1 Förhållningssätt till lagar	35
2.3.1.2 Det personligt undertryckande maktutövandet	36
2.4 Det institutionella maktutövandet	38
2.4.1 Maktrelationens uttryckssätt	38
2.5 Övriga maktrelationer	40
2.5.1 Maktrelationens uttryckssätt	40
2.5.1.1 Positiv makt	40
2.5.1.2 Negativ makt	41
2.6 De intagnas hantering av maktutövandet	43
2.6.1 Anpassningsmetod 1	43
2.6.2 Anpassningsmetod 2	44
2.6.3 Anpassningsmetod 3	44
2.7 Maktrelaterade effekter	45
2.7.1 Personlighetsrelaterade effekter som följer på maktutövandet	46
2.7.2 Känslorelaterade effekter som följer på maktutövandet	47

3. Makt och lärande	50
3.1 Maktrelaterade effekters implikationer på lärandet	50
3.1.1 Positiv påverkan	50
3.1.2 Negativa effekter på lärandet	51
3.1.3 Inga effekter på lärandet	52
<i>3.1.3.1 Metoder för problembearbetning som är frikopplade från skolan</i>	<i>53</i>
3.2 Hur lärare bör förhålla sig till maktrelaterade effekter	55
3.3 Effekternas relation till inlärningsstilar	56
4 Sammanfattning	58

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

Det var en av de få varma sommardagar vi hade år 2004. Fönstren till klassrummet på kriminalvårdsanstalten stod öppna och dörren till klassrummet likaså för att få cirkulation på den luft som tycktes stå still. Från närliggande våning tre på kriminalvårdsanstalten hördes ett mummel av röster från de intagna som var tillåtna från arbete, och därför gick omkring på avdelningen. Plötsligt står en vårdare i klassrummet, också han svårt tagen av värmen vilket syntes på hans svettiga tröja. Han tittar först på mig som lärare, därefter på Göran (fingerat namn) som var en elev i klassen. Ett verbalt skrämshot skjuts iväg:

Vårdare: Du skall tas ut från undervisningen Göran!

Göran: Vaaa!

(Kort tystnad)

Vårdare: Jag bara skojade. Skulle bara kolla vad ni gör!

Därefter lämnade vårdaren klassrummet lika snabbt som han kom in. Under den återstående undervisningstiden var irritationen och frustrationen så stor bland eleverna att något lärande inte kunde komma till stånd. Eleverna sa att de upplevde situationen som ett sätt från vårdarens sida att utöva makt och visa vem som hade kontrollen.

1.2 Forskningsläge

Ett internationellt forskningsläge säger att intagna, såväl som personal involverade i undervisningssammanhang i världens fängelser, upplever att måluppfyllelsen som skolans verksamhet strävar mot, på olika sätt försvåras av kriminalvårdens kontroll och maktsystem. I en norsk undersökning genomförd av Skaalvik, Finbak och Pettersen¹ framgår det att frihetsberövandet, den monotona vardagen, rutinerna och den etablerade praxisen som rör

¹ Skaalvik, Einar & Finbak, Liv & Pettersen Tone. ”Undervisning i fengsel. På rett kjøp?”, NTNU (Norges Teknisk Naturvitenskapelige universitet) VOX /Voksenopplæringsinstituttet) Oktober 2003, s 3 (Publicerad på <http://www.flexskolen.dk>. Hämtad 2004-11-21)

säkerheten får konsekvenser för kontinuitet i undervisningen och för elevers motivation och förmåga till koncentration i skolarbetet.

En sammanställning av fängelseundervisningens utformning i olika länder, gjord på uppdrag av UNESCO, talar för att en konflikt mellan skolans mål, och kriminalvårdens medel uppstår när skolan arbetar på att skapa handlingskraftiga och självständiga individer, samtidigt som den intagnes handlingsutrymme begränsas inom anstalten för att höja säkerheten.² Phil Bayless har dragit samma slutsats i en vetenskaplig tidsskrift och anser vidare att det finns ett signifikant samband mellan frihetsberövande, kontrollutövning, förvägring att fatta egna beslut samt de efterverkningar som gör sig gällande i form av minskad självkänsla och dåliga studieresultat.³

Erfarenheten av att människor erfar såväl emotionella som kunskapsmässiga förluster i den institutionaliserade fängelsemiljön har lett till att lärarna, vid sidan om ämnesundervisningen, fäster stor vikt vid socialpedagogiska föremål: Insatser som syftar till att stärka tilltron till den egna förmågan hos eleven har exempelvis blivit viktiga inslag i dagens fängelseundervisning genom att man bl.a. försöker reducera obehaget och känslan av meningslöshet.⁴ En norsk studie av fängelseundervisning talar för att anstaltslärarna ofta kombinerar undervisningsinnehåll med att diskutera problem. Även svenska lärare tenderar att bredda sin yrkesroll, genom att se sig som mer än lärare. De ser sig bland annat som samtalspartner, terapeut och vårdare. Silwa Claesson, som bl.a. belyst dessa samband, är dock noga med att framhålla att både ämne och socialisation krävs för att en undervisning skall bli fungerande. För att nå ämnesmålen behövs också hänsyn tas till de vårdande sociala aspekterna.⁵

Också UNESCO framhåller att fängelseundervisningen står inför kravet att på ett klokt sätt ta hänsyn till de båda ändamål Claesson tagit upp, för att rusta den intagne för ett kommande möte med samhället, den dag fängelseportarna öppnas för honom/henne.⁶ Rustad för

² UNESCO, *Basic education in prisons*, Baltimore 1995, 17

³ Bayless, Phil, "Learning behind bars: time to liberate prison education", *Studies in the Education of Adults*; Autumn 2003, Vol. 35 Issue 2, p157, 16p

⁴ Skaalvik, Einar & Finbak, Liv & Pettersen Tone, s 3, s 6

⁵ Claesson, Silwa, "Undervisning i fängelse – ämneskunskande och socialisation. Tre fallstudier", *Att studera i fängelse. Utvärdering av klientutbildningen inom kriminalvården*. Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs Universitet. Norrköping 2002, s 18 – 22, 68 f

⁶ UNESCO, s. 13

samhället anses den intagne vara när han/hon utvecklat ansvarskänsla, beslutsförmåga, självkontroll, framåtanda, självaktning, kunskapsintresse, eftertänksamhet, kreativitet och osjälviskhet. Detta är undervisningsvinster som lärarna enligt den internationella forskningen skall sträva efter att uppnå.⁷ Exempel på ämnesbaserade och metodologiska ansatser mot dessa mål är när läraren inriktar sig på vad eleven kan framför vad han/hon inte kan. En lärare som deltar i en av undersökningarna understryker att fokus på elevens goda sida bäst upprätthålls om man som lärare avhåller sig från att göra diagnostiska prov. Istället bör man genom ett individuellt samtal med eleven försöka finna ut dennes kunskapsnivå. Elever bör få inflytande i ämnesval och metod. Det bör även i undervisningen finnas en tydlig koppling till elevers erfarenhet. Vidare bör man sätta upp små delmål, så eleven får känna av att han/hon klarar av att slutföra en uppgift med de åtföljande krav som denna har. Den socialpedagogiska aspekten i yrket träder fram genom en insikt att man måste vara beredda på att hantera affekter hos de intagna. Det framhålls att nyvunnen kunskap hos elever på fängvårdsanstalter kan leda till modifieringar i det egna tänkandet som läraren måste vara beredd att kunna hantera. Elever vid två svenska anstalter har också lyft fram att på samma gång som läraren skall ställa krav, måste han/hon förhålla sig flexibel till de enskilda fallen och situationerna; exempelvis genom att tillåta en elev att vara passivt deltagande.⁸ Läraren skall vara vägledande och stödjande allt efter de krav som situationen ställer, tonen positiv och ständigt uppmuntrande.

Samtidigt som maktutövandet ger negativa implikationer såsom framställts ovan, är det nödvändigt att ett maktutövande existerar inom våra svenska kriminalvårdsanstalter.⁹ Maktutövandet ingår som en viktig del i verksamhetens kvalitetssäkring. Både allmänhetens, de anställdas och de intagnas trygghet vilar på att makt i någon form bärs ut. Det finns således även en positiv aspekt av maktutövandet. Användandet av makt bör dock ske på sådant sätt att det bringar så lite skada som möjligt för den individ som befinner sig i den underordnade positionen, utan att avkall på det nödvändiga syfte som initierat maktutövandet överges. På

⁷ "Recommendation No. R (89) 12 of the committee of ministers to members states on education in prison" (Adopted by the Committee of Ministers on 13 October 1989 at the 429th meeting of the Ministers' Deputies). *Reports on Education in prison*; Bayless, Phill; Tootoonchi, Ahmad, "College education in prisons: The inmates' perspectives". *Federal Probation*; Dec93, Vol. 57 Issue 4, p34, 7p, 2 charts;

⁸ "Recommendation No. R (89) 12 of the committee of ministers to members states on education in prison"s 23; "Learning behind bars: time to liberate prison education"; *Att studera i fängelse* 15, 33, 47, 99 - 102

⁹ Kriminalvårdsverkets hemsida

http://www.kvv.se/templates/KVV_Infopage_general.asp?id=2645 (Hämtat 2004-09-09)

kriminalvårdsverkets hemsida kan man läsa att alla medarbetare inom kriminalvården i sin yrkesutövning skall ”bemöta klienterna och andra som kommer i kontakt med oss på ett ärligt, öppet och humant sätt samt tillgodose samhällsskyddet.”¹⁰

1.3 Syfte och frågeställning

Forskningsläget ger oss vissa fastställda fakta att utgå ifrån. I maktutövandet återfinns såväl en negativ, som en positiv aspekt. Diskussion kring var gränsen mellan dessa båda former av maktutövande går, dvs när ett maktutövande enligt de intagna är att betrakta som positivt, respektive negativt har dock inte förts. Genom att få perspektiv på vad de intagna betraktar som positivt, respektive negativt i maktutövandet, kan förståelsen och insikten öka för i vilka situationer maktrelaterade effekter är att vänta. De negativa effekterna på lärande har berörts i tidigare forskning, men då i huvudsak setts som effekter av den totala institutionen, framför att belysas ur ett maktteoretiskt perspektiv. En maktteori som tar sin ansats utifrån ett mikroperspektiv ger oss möjlighet att se hur makt opererar i relationer, framför att utgå från kriminalvårdens organisation och struktur. Utifrån maktens operationalisering, skall vi gå vidare för att se till dess effekter och hur läraren bör förhålla sig till dessa effekter för att på bästa sätt utveckla det pedagogiska arbetet på kriminalvårdsanstaltens skolor. Av intresse är här att också se hur maktrelaterade effekter förhåller sig till elevernas inlärningsstilar. Detta då de inlärningssvårigheter som uppstår, troligen inte helt kan frikopplas från elevens inlärningsstil.

Frågeställningarna är följande:

- Hur upplever intagna de maktrelationer som finns inom kriminalvården, och hur förhåller de sig till dessa relationer?
- Vilka maktrelaterade effekter upplever de intagna inom kriminalvården, och hur anser eleverna, utifrån de inlärningsstilar de har, att läraren bör hantera maktrelaterade effekter i klassrummet?

¹⁰ Kriminalvårdsverkets hemsida
http://www.kvv.se/templates/KVV_Infopage_general.asp?id=2645 (Hämtat 2004-09-09)

1.4 Teoretiska utgångspunkter

Eftersom det är studier av maktrelaterade effekter som undersöks kommer undersökningen ha maktteoretiska perspektiv. Även pedagogiska perspektiv måste läggas på uppsatsen då vi anser att lärande inte helt kan frikopplas från forskning rörande lärande.

1.4.1 Maktteori

Inledningsvis skall några maktteoretiska perspektiv kort belysas, för att visa vad för slags perceptioner och föreställningar om makt som vanligen använts inom forskningen. Ur denna presentation kommer vår egen forskningsansats att positionera sig.

En vanlig maktuppfattning är den av Max Weber företrädda. Weber analyserar makt utifrån organisationer, inom vilka människors handlingar bestäms av deras föreställningar om en legitim ordning.¹¹ En organisation finns för handen när det finns en ledare och personal med administrativa uppgifter som verkställer ordningen inom organisationen. Enligt Webers teori underkastar sig människor således maktutövning genom det erkännande de ger den. Därmed bortser han från den illegitima auktoriteten och det motstånd som kan uppstå gentemot auktoriteterna. Weber likställer auktoritet med makt, vilken av honom ses som ägd. Weber menar att auktoriteten är något någon har.¹²

Ett annat vanligt maktteoretiskt perspektiv är det av pluralisterna framställda; att A har makt över B i den utsträckning han kan få B att göra något han annars inte skulle göra. Pluralisterna anser makten ligga i beslutsfattandet och inriktar sig därmed på att lokalisera maktens subjekt, studera och identifiera de subjektiva intressekonflikter som här står att återfinna mellan aktörerna.¹³ Två teoretiker, Bachrach och Baratz invänder delvis mot detta resonemang, genom att peka på en, enligt dem, inneboende problematik: att makt inte anses kunna existera

¹¹ Weber, Max (1983), *Ekonomi och samhälle I. Förståelsesociologins grunder*. Lund: Argos. s. 22, 34

¹² Permer, Karin & Permer, Lars Göran (2002), *Klassrummets moraliska ordning. Iscensättningen av lärare och elever som subjekt för ansvarsdiskursen i klassrummet*. Malmö: Reprocentralen. s. 39

¹³ Permer, s. 40; Beronius Mats (1986), *Den disciplinära maktens organisering. Om makt och arbetsorganisation*. Lund: Studentlitteratur. s. 38

bortom beslutsfattandet.¹⁴ Samtidigt kvarhålls den av pluralisterna snäva definitionen av maktbegreppet. Bland annat avskiljs ”tvång”, ”manipulation”, ”inflytande” och ”auktoritet” från maktbegreppet, istället för att ses som olika aspekter av maktutövande.

1.4.1.1 Foucaults maktanalys

Vi anser i likhet med Bachrach och Baratz att ett maktutövande kan äga rum genom ”icke – beslut”, men istället för att som dessa teoretiker inrikta oss på *vem* som har makten, ligger vårt intresse i att se *hur* makten opererar, dvs vad det är som händer när makt utövas. Vi vill avvisa varje försök att strikt definiera vad makt är, och istället hänvisa till den fruktbara omformulering av maktbegreppet som Michel Foucault gjort. Han anser inte att makten går att definiera som ett begrepp, utan måste förstås utifrån de olika relationer och praktiker genom vilka makten verkar. Makt ses som något som utövas i relationer, reglerar dessa och därmed styrkeförhållandet mellan aktörerna. Som Foucault själv uttrycker det i ”Övervakning och straff”:

Man måste kort sagt inse att denna makt är något man utövar snarare än besitter, att den inte är ett av den härskande klassens erövrat eller bevarat ”privilegium”, utan den samfälliga verkan av dess strategiska positioner – en verkan som kommer till synes i de underlydandes ställning och som denna ibland bidrar att förlänga.¹⁵

Härmed avvisar Foucault också den syn på makt som Weber företrädde, där makten ansågs vara något någon har, eller äger. Vi tycker oss även kunna utläsa att makten får en mer dynamisk funktion enligt Foucault genom att den studeras utifrån de taktiska positioner olika aktörer intar. Foucault utvecklar denna tanke kring maktens dynamik genom att påstå att makt inte är något som verkar enkelriktat, som kommer ovanifrån och slår nedåt. Vi delar denna uppfattning Foucault representerar; att överallt där det finns makt, finns också motmakt. Motståndet existerar i olika skepnader i förhållande till maktrelationens taktiska form. Så här beskrivs motståndet av Foucault: ”De kan bara existera som funktion av en

¹⁴ Beronius, s. 40

¹⁵ Foucault, Michel (1993), *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv förlag, s. 36

mångfald motståndspunkter: dessa spela i maktrelationerna rollen av motpart, måltavla, stöd[...]Dessa motståndspunkter finns överallt i maktnätet”¹⁶

Vi tolkar detta som att maktmotståndet inte nödvändigtvis behöver vara aktivt, utan även kan fungera passivt. Erving Goffman, före detta professor i sociologi, som studerat maktutövande inom den totala institutionen, sluter sig till samma tanke kring maktmotstånd som Foucault företräder i citatet ovan. Att individer ger stöd åt varandra kan betecknas som en form av motstånd. Trots avsevärda sociala skillnader mellan de intagna kan de fungera som ”ömsesidigt stöd för varandra och skapa anti – regler i opposition mot ett system som tvingar samman dem mot ett gemensamt öde”.¹⁷

Enligt Foucault är maktutövandet inte enbart repressiv, utan även produktiv och positiv. Produktiv är maktutövningen eftersom den skapar vetande och diskurser, men även genom att den organiserar den grupp människor som är föremål för maktens utövande. Den positiva maktutövningen samordnar såväl individers som grupperns handlingar, samt tar sig an konflikter. Makt har med detta en normaliserande funktion i det att den strukturerar våra handlingar.¹⁸ Normalisering verkar enligt Foucault på tre skilda plan: ¹⁹ a) individers observerbara handlingar, b) individer i förhållande till varandra, deras positioner och inbördes styrkeförhållanden, c) individerna i förhållande till sig själva, deras dispositioner och identitet. Detta bidrar till att de konflikter som uppstår kan hanteras inom den rådande ordningen..

Vetandet ser Foucault som ouplösligt förbundet med makt och sociala relationer. Ett särskilt kunskapsutrymme, karakteriserat av insikt och ljus har öppnats genom människans kunskapssökande inom en mängd diskurser, såsom medicin, psykiatri, psykoanalys, ekonomi, sociologi etc. På detta sätt möjliggörs en tudelning mellan normalt och patologiskt, sant och falskt, rationalitet och irrationalitet, dröm och verklighet, något som kan sammanfattas i den stora motsatsen mellan förnuft och icke-förnuft.²⁰ Foucault skriver att det inte ”finns något

¹⁶ Foucault, Michel (1980), *Viljan att veta. Sexualitetens historia 1*. Stockholm: Gidlunds förlag. s. 121

¹⁷ Goffman, Erving (1983), *Totala institutioner. Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Angered: Rabén & Sjögren, s. 47

¹⁸ Hörnqvist, Magnus (1996), *Foucaults maktanalys*. Stockholm; Carlssons bokförlag. s. 177 ff

¹⁹ Hörnqvist, s. 180

²⁰ Beronius, s. 12 ff

maktförhållande utan att ett sammanhängande område av vetande skapas och att det inte heller finns något vetande som inte samtidigt förutsätter och utbildar ett maktförhållande”.²¹

Foucault ser fängelsestraffet som något mer än ett juridiskt frihetsberövande. Det består inte enbart av ett verkställande av straff, utan ses också som en process för omvandling av intagna individer. Straffet ses inte främst som en återbetalning för förorsakad skada, utan som en övervakad botgöring som tar sin utgångspunkt från individen, hans biografi och orsakssammanhang som kan leda här till. Verkställigheten av straffet är således separerad från lagöverträdelsen som sådan. Även om fängelset är en del av en större rättslig helhet, är det på insidan som systemet bedömer och behandlar de intagna efter normer som är moraliskt grundade. Normen skiljer sig från det juridiska straffsystemet eftersom den inte enbart definierar det icke tillåtna, utan genom en oavbruten närvaro definierar och bestraffar det onormala. Normalisering ses av Foucault som ett viktigt maktredskap.²²

Vi anser Foucaults syn på kunskapens värde inom maktrelationen som användbar på vårt undersökningsområde eftersom ”det primärt auktoriserade förnuftiga medlet att tänka över tillvaron och dess roll består till stor del i att avvisa ett visst antal, eller en viss typ av alternativa sätt att tänka över tillvaron”.²³ Detta appliceras på en mikronivå inom vilken disciplineringen verkar som aktiv kraft. Disciplinär kallar Foucault den mikromakt som är centrerad till individer som objekt för hantering och kontroll; det handlar om att det skall produceras läragtiga och fogliga individer som även skall kunna fungera som produktiva krafter. Den disciplinära makten riktar sig i huvudsak mot det ännu icke-konforma, och dess arbete består i att forma, ordna och kontrollera människor genom träning och normalisering.²⁴

Maktrelaterade beslut inom våra anstalter verkställs genom kommunikation och ordergivning, och dess legitimitet står att finna i de motiveringar som bär upp maktutövandet i fråga. Målet med maktutövandet är att resocialisera de intagna tillbaka till samhället, samt skapa konformitet inom anstalten, vilket tryggar säkerheten.²⁵ Under forskningsläget framgår det att

²¹ Foucault (1993), s. 37 f

²² Foucault (1993), s. 113 ff

²³ Beronius, s. 28

²⁴ Hörnqvist, s. 87 ff

²⁵ Kriminalvårdsverkets hemsida:

http://www.kvv.se/templates/KVV_Portal_targets.asp?id=1950;

http://www.kvv.se/templates/KVV_Infopage_general.asp?id=2364 (Hämtat 2004-10-24)

maktutövandet ger negativa, men som föregående mening antydde även positiva effekter, något Foucaults teori tar hänsyn till. Motståndets former står delvis att finna inom de maktrelaterade effekterna, vilka lärarna har att förhålla sig till.

1.4.1.2 Goffman och maktrelaterade effekter

Jämte den syn på institutionaliserade effekter som framgår ur forskningsläget, skall en djupare presentation av dessa göras utifrån den undersökning i ämnet som företagits av Goffman. De huvudsakliga effekterna står att finna i de av honom explicit framlagda försvarsmekanismerna på maktrelaterade situationer. Dessa används oftast inte konsekvent i sin rena form, utan förenas i olika kombinationer för att skapa maximala möjligheter att komma ut från institutionen med bibehållen fysisk och psykisk hälsa. De kan därmed i Foucaults anda ses som positiva former av maktmotstånd, då de i vissa kombinationer och sammanhang, enligt Goffman, kan ses som hälsobefrämjande.

Vid de flesta totala institutioner följer de flesta intagna den linje som av en del av dem kallas att `ligga lågt`. Det innebär en något opportunistisk förening av sekundära anpassningsbeteenden, omvändelse, kolonisering och lojalitet mot gruppen av intagna, så att den intagne får maximala möjligheter att trots de rådande omständigheterna till slut komma därifrån fysiskt och psykiskt oskadd.²⁶

Goffman menar att i huvudsak fyra anpassningsstrategier eller rollintaganden konstrueras inom den totala institutionen.

Regression: Den intagne svarar på maktutövandet genom att dra sig undan situationen. Det kan gå så långt att personen går in i sig själv och förlorar verklighetsförankringen. Han/hon uppfattar bara det som sker i den närmaste omgivningen, samtidigt som all tid upptas av tankegrubbleri.²⁷

Känslomässigt engagemang i organisationen. Det är en hård omedgörlig linje som utmanar institutionen genom att den intagne öppet vägrar samarbeta med personalen. Detta ses av

²⁶ Goffman, s. 52

²⁷ Goffman, s. 50

Goffman som ett temporärt reaktionsstadium, som successivt överges. Efterhand tenderar den intagne att inta andra strategier.²⁸

Förnöjsamhet. Detta kallar Goffman även för kolonisering, och det går ut på att den intagne nöjer sig ”med de smakbitar av yttervärlden som institutionen erbjuder och [...] bygger upp en stadig, relativt belåten existens genom ett maximum av de tillfredställelser som är möjliga att erhålla inom institutionen.”²⁹

Omvändelse. Den intagne försöker spela den perfekta intagne och övertar ledningens och personalens syn på honom. Han står alltid till personalens förfogande.³⁰

Utöver ovan nämnda försvarsmekanismerna som i Goffmans bok presenterades i en sammanhängande/paketerad form, berörs ett antal effekter som utifrån anstaltskontextens karaktäristika förtjänas uppmärksamhet.

Åldersmässig degradering: Den teori Goffman här utvecklar ligger nära de tankegångar UNESCO:s forskningsrapport, och de rön som Phil Bayless lagt fram, vilka presenterades under kap 1.2 *Forskningsläge*. Bayless och UNESCO framlade de pedagogiska konsekvenserna av att människan berövas sin handlingskraft genom att peka på, för läraren synliga, uttrycksformer som okoncentration och motivationsförlust. Goffman menar att den intagne oftast inte sätter sig till aktivt motvärn när berövandet av hennes handlingsutrymme, självbestämmande och autonomi genomförs. Hon kapitulerar inför en föreställning att olika känslomässiga svar på maktutövandet, enbart skulle utgöra underlag för psykologiska diagnostiseringar. Förlorandet av den vuxna identiteten blir märkbar. Känslan av en personlig oförmåga utvecklas också härmed.³¹

Stress: Uppskjutna beslut, upplevda verbala angrepp på den egna personen och frånvaron av stimulans, såsom böcker och filmer ökar stresstillståndet hos den intagna. Även sömnsvårigheter och undermålig föda kan ge detta symptom.³²

²⁸ Goffman, s. 50 f

²⁹ Goffman, s. 51

³⁰ Goffman, s. 51

³¹ Goffman, s. 39 ff

³² Goffman, s. 42

Bitterhet mot samhället: Detta inträffar när den intagne upplever att han/hon blivit orättvist, alternativt överdrivet bestraffad. Det utvecklas då ett försvar till det begångna brottet. Hämdlystnad blir ledstjärna i den kamp som går ut på att utkräva vedergällning. Denna verkställs genom nya brott mot samhället.³³

Rollförlust. I vårt dagliga liv rör vi oss i och mellan olika sociala rum, som garanterar en uppdelning av roller. När institutionen säkerställer barriären mellan den intagne och världen utanför, bryts rollindelningen sönder och en rollförlust inträder. Rollförlusten tar sin början redan vid intagningsprocedurerna där tilldelning av nummer, iklädande av anstaltskläder, omhändertagande av personliga ägodelar görs och instruktion om regler föredras. Om intagna under längre tid förvägras rättigheten till besök från anhöriga, eller permission från anstalten, kommer ett erkännande av rollförlusten att utvecklas, vid sidan av att en uniform samhörighetskänsla utvecklas inom en för övrigt heterogen grupp.³⁴ Vi tolkar detta som att individen successivt i allt högre grad identifierar sig själv som fånge.

Förödmjukelse: I de fall fokus fästes på personens negativa drag, denne blir tillintetgjord eller bortgjord inför medintagna, får ett öknamn etc, infinner sig en känsla av att bli förödmjukad.³⁵

Blottställdhet: Information som rör det egna jaget, ens livshistoria, finns i ett arkiv som är tillgängligt för personalen. När behandlingsåtgärder sätts in för beteendeändring förväntas de intagna göra bekännelser av varierande art. Detta följs upp av observationer.³⁶ Andra exempel på blottställdhet låter Goffman genomgång och censurering av personliga brev och restriktioner som föranlett beslut om bevakade besök utgöra.³⁷

Då eleverna inom en kriminalvårdsanstalt består av intagna, har vi utgått från en arbetshypotes som antar att maktrelaterade effekter kommer att bäras med in i lektionssalarna. Denna hypotes stöds även av forskningsläget. De maktrelaterade effekterna möts där på olika sätt upp av pedagogisk personal som strävar efter att skapa goda situationer för lärande. Pedagogiska perspektiv måste därför också läggas på det empiriska materialet.

³³ Goffman, s. 47

³⁴ Goffman, s. 20 ff

³⁵ Goffman, s. 26

³⁶ Goffman, s. 26 f

³⁷ Goffman, s. 31

1.4.2 Pedagogisk teori

Som övergripande perspektiv skall Roger Säljös, professor i pedagogisk psykologi vid Göteborgs universitet, tankegångar om det situerade lärandet utifrån ett sociokulturellt perspektiv utgöra. Detta blir det grundläggande pedagogiska fundamentet, varpå vi kan lägga Lena Boströms mer praktiskt orienterade teoribildning kring inlärningsstilars karaktäristika.

Lena Boström, som 2004–06–10 doktorerat i pedagogiskt arbete, har utformat en strukturerad intervjuguide i vilken människans sätt att förhålla sig till det talade och lyssnade språket, metod för att söka förståelse i det motparten har att säga, samt reaktion vid ilska, står i signifikant samband med elevens inlärningsstil.³⁸

1.4.2.1 Lärande och dess situerade natur utifrån ett sociokulturellt perspektiv

Roger Säljö väljer att tala om lärande såsom situerad i sociala praktiker.³⁹ Tidigare kunskap och erfarenhet anses styra vårt handlande, medvetet eller omedvetet, mot vad som uppfattas vara önskvärt av omgivningen. Detta leder till vad Säljö kallar den *grundläggande analysenheten* i den sociokulturella traditionen: Handlingar och praktiker bygger upp varandra. Tänkande, kommunikation och fysiska handlingar måste därför, enligt ett sociokulturellt perspektiv, ses som del av en viss verksamhet.

Eftersom lärandesituationer skapas inom ramen för den totala institutionen har vi utgått från kriminalvårdens överliggande verksamhetssystem, och sett detta som något skolan har att förhålla sig till. Vi vet dock inte om eleverna väljer att använda sig av denna inramning, vilket i hög grad kommer att påverka hur de förhåller sig till situationerna. Ser intagna skolan som en avgränsad verksamhet, skild från kriminalvårdens verksamhet, torde maktrelaterade effekter inte påverka lärandet i någon högre utsträckning. Detta eftersom förhållningssätt och vårt sätt att tänka, enligt Säljö, är bundet till olika verksamhetskontexter.⁴⁰ Samtidigt bör vi ha i åtanke att förhålla sig intellektuellt till någonting, vilket Säljö i huvudsak genom sitt lärandeperspektiv utgår ifrån, inte nödvändigtvis kan likställas med att förhålla sig känslomässigt till någonting. Om vi anser att människans känsloliv står i relation till hennes

³⁸ Boström, Lena (2002), *Från undervisning till lärande*. Falun; ScandBook AB. s 75 f

³⁹ Säljö, Roger (2003). *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm; Prisma, s. 128

⁴⁰ Säljö, s. 144 f

lärande, blir här av avgörande betydelse vilket som verkar överordnat: Medför en rumslig dissociation ett annorlunda intellektuellt förhållningssätt som verkar positivt även på känslolivet, eller ger maktutövandet upphov till affekter som transporteras mellan verksamheterna, för att på detta sätt verka menligt på elevers lärandemöjligheter?

Säljö utgår dock från att elevers individuella, såväl som kollektiva, erfarenheter har formats inom sociala praktiker och dessa erfarenheter står i signifikant samband med de lärandesituationer som byggs upp. Detta skall dock inte tas som intäkt för att människan är en produkt av den miljö ur vilken hon är sprungen, utan endast förstås som att handlingar inte kan brytas loss från handlingssättens kontext: ”Det finns inte först en kontext och sedan en handling, utan våra handlingar ingår i, och återskapar kontexter”.⁴¹

Enligt Säljö existerar det olika former av kontexter:⁴² Den *fysiska* kontexten, den *kognitiva* (alternativt mentala) kontexten, den *kommunikativa* kontexten, samt den *historiska* kontexten. Den fysiska kontexten utgörs av den miljö och verksamhet inom vilken handlingen äger rum. Exempelvis är det på en läkarmottagning korrekt att klä av sig inför främmande människor, vilket i andra situationer skulle ses som helt otänkbart. Praktiskt är det svårt att separera dessa olika kontextuella enheter från varandra, då de griper in och tar tag i varandra. Om vi exempelvis ställs inför en problemlösningssituation kan vi vara säkra på att vår tidigare erfarenhet av problemets karaktär med tillhörande kontext kommer att spela roll. Vi rekapitulerar en erfarenhet av såväl fysiska, kognitiva som kommunikativa former, vilket i ett nästkommande skede leder till att vi själva är aktiva i skapandet av den problemlösningssituation vi ställts inför.

Detta leder ofrånkomligt oss till att reproduktion många gånger verkar hämmande på förnyelse. Med skolan som utgångspunkt skriver Säljö: ”De kommunikativa mönstren befasts, rentav fossileras, och uppfattas som de enda möjliga i verksamheten.”⁴³

Vi vet alla att förändringar trots allt äger rum inom olika verksamheter. Likhet mellan Foucault och Säljöns tankegångar finns i det att en utvecklingsprocess, inrymmande förändringar, anses skapas genom relationsmässiga spänningar i ett socialt samspel. Dessa

⁴¹ Säljö, s.135

⁴² Säljö, s.135 f

⁴³ Säljö, s. 137

förändringar uppstår enligt Foucault i mötet mellan makt och motmakt, medan Säljö menar att ”spänningar och konflikter [...] skapar dynamik och leder till mer eller mindre kontrollerbara förändringar.”⁴⁴

1.4.2.2 Sensoriska modaliteters signifikans för lärandets utfall

Förmedlingspedagogik är av tradition den mest använda pedagogiken i dagens skola, främst på de högre stadierna i skolsystemet. Läraren förmedlar och eleven tar emot kunskap. De elever som klarar proven får högsta betyg och kan gå vidare medan de övriga som inte får högsta betyg får söka andra vägar. Varför kan man inte få med (nästan) alla elever?

I Lena Boströms bok ”Från undervisning till lärande” så beskriver hon hur människor lär in och lär ut.⁴⁵ Hon utgår från att det finns olika sätt att lära in, så kallade sensoriska modaliteter (inlärningsstilar). Dessa delas in i fyra olika grupper; auditiv, visuell, kinestetisk och taktill inlärningsstil. Anledningen till att man kartlägger elever på detta sätt är att man som lärare då kan anpassa lektionerna till de olika inlärningsstilarna.

De auditiva eleverna är de elever som syns mest och hörs mest. Den auditive elevens största tillgång är hörselsinnet. Genom hörselsinnet tar han/hon in kunskap och förmedlar den muntligt. Den auditiva eleven är inte speciellt skicklig med vare sig papper eller penna utan hans/hennes största tillgång är den muntliga kommunikationen, som oftast med en speciell ”timing” kan användas på ett ypperligt sätt, exempelvis vid historieberättande. Oftast är den auditive eleven en mycket social person som trivs att arbeta ihop med andra människor.⁴⁶

Visuella elever är vad många lärare skulle kalla drömelever. Oftast sitter de tysta och tycks lyssna till varje ord och detalj läraren säger. Visuella inlärare är dock inte som de auditiva, duktiga lyssnare, utan deras ögon är deras största tillgång. Visuella personer vill gärna ”se” hur saker är och hur saker fungerar. De visuella eleverna tillgodogör sig mest kunskap eller information när de själva får observera ett fenomen.⁴⁷

⁴⁴ Säljö, s. 139

⁴⁵ Boström (2002, s 61 ff

⁴⁶ Boström (2002) s. 64 f

⁴⁷ Boström (2002), s 66-67

Kinestetiska personer bygger upp sin kunskap genom känslor och kroppslig aktivitet. Kinestetikerna vållar stort huvudbry hos lärarkåren. Det är dessa elever som oftast slutar skolan i förtid eller under sin skoltid hamnar hos någon specialpedagog. Kinestetikerna är väldigt innovativa, de kan kasta sig in i olika projekt utan att tänka sig för och lösa problem utan att egentligen veta vad de har löst. Kinestetikerna är personer som oftast uppskattar experiment eller studiebesök mest. Den svenska skolan har ytterst svårt att "fånga" kinestetikerna då de inte passar in i vårt "trånga" tankesätt. En kinestetiker i rätt miljö blir oftast en väldigt bra ledare.

Taktila inlärare bygger liksom kinestetikerna sin inläring på känslor. Skillnaden på dessa två olika inlärningsstilar är att de taktila inlärarna är mer behärskade i sitt kroppsspråk och inte alls lika högljudda som kinestetikerna. De taktila eleverna överväger saker noga innan de uttalar sig. Oftast är även deras uttalanden väldigt skarpsinniga.⁴⁸

Vi varnas för att kategoriskt och strikt placera eleverna i särskilda inlärningsfack, då mer än en inlärningskanal kan vara aktiv hos eleven. Vi uppmanas därför att söka efter den inlärningskanal som är mest dominant hos respektive elev.⁴⁹

Dagens skola i Sverige är bäst anpassade till auditiva och visuella elever, fast forskning påvisat att taktila och kinestetiska inlärningsstilar är vanligt förekommande, framförallt bland pojkar. Risken finns att skolan tappar bort dessa elever, och att de senare i livet slås ut av samhället. För att vi lärare ska ha ens en möjlighet att kunna efterfölja styrdokumenterna som förespråkar en individanpassad undervisning måste en förändring ske. Därför förespråkar Lena Boström att alla pedagoger blir medvetna om olika inlärningsstilar och ökar sin kunskap om dessa.⁵⁰

1.4.2.3 Inlärningsstilar och sociokulturellt lärande

I framarbetandet av olika inlärningsstilars karaktäristika, har Boström haft en sociokulturell forskningsansats, i det att hon skaffat sig tillgång till olika kontextualiseringar av händelser

⁴⁸ Boström (2002), s 68-72

⁴⁹ Boström (2002), s 74

⁵⁰ Boström, Lena & Wallenberg, Hans (2003), *Inläring på elevernas villkor*. Falun; Scandbook AB, s. 13 - 16

och företeelser, för att därifrån få insikt i hur lärande konstrueras. Vi intar enligt Säljö olika perspektiv på en företeelse eller ett objekt, beroende på vårt sätt att mediera, dvs uppfatta en händelse. Detta medför att vi kan ha lättare, eller svårare för att förstå.⁵¹ Den dominanta inlärningskanalen, som vittnar om ett sätt att mediera, medvetandegörs genom att man ser till en mängd olika reaktionsmönster och kommunikationsformer eleven uppvisar i olika situationer, elevens medvetna lärandepreferenser samt hans/hennes känslöhantering.⁵² Även om de utarbetade mallarna, som är tänkt att ge en indikation på vilken dominerande inlärningskanal respektive elev använder sig av, inte går på djupet, samt delvis ger avkall från det sociokulturella perspektivet genom att i huvudsak utgå från hur vi förhåller oss till omvärlden, framför att se hur omvärlden förhåller sig till oss och utövar sin påverkan, visar den dock på en bakomliggande medvetenhet om lärandets komplexitet.⁵³ Samtidigt fångas såväl fysiska som språkliga redskap eleven använder sig av upp av mallarna, vilket är centralt i ett sociokulturellt perspektiv.⁵⁴

1.4.3 Makt, maktrelaterade effekter och pedagogiskt arbete

Två faktorer torde påverka hur maktrelaterade effekter konstrueras och upplevs av eleven: Dels den form makten ikläder sig, dels den inlärningsstil som är hegemoniskt rådande för eleven. Det sistnämnda då vårt sätt att reagera vid olika situationer står i relation till den av oss uppskattade inlärningsstilen.⁵⁵ Sambandet mellan maktens form, dess effekter och elevens dominerande inlärningskanaler skall således erbjuda ett nytt perspektiv på hur det pedagogiska arbetet på våra kriminalvårdsanstalter kan utvecklas.

1.5 Metod och tillvägagångssätt

1.5.1 Urval

Läraren, som också var vår kontaktperson, fick i uppdrag att välja åtta elever ur ett så brett spektra som möjligt. I vår undersökningsgrupp ingick således elever med svensk bakgrund,

⁵¹ Säljö, s. 97

⁵² Boström (2002), s. 74 ff

⁵³ Säljö, s. 66

⁵⁴ Säljö, s. 74

⁵⁵ Boström (2002) s. 75 f

såväl som elever med utländsk bakgrund. Vi ställde dock som krav att eleverna skulle behärska det svenska språket i tal, eftersom detta sågs som en nödvändighet för ett fullgott intervjuresultat. Åldersintervallet på eleverna uppskattade vi låg mellan 20 – 40 år. Respondenterna var män. Vi intervjuade både elever som läste på grundskolenivå, gymnasienivå och universitetsnivå. Eleverna satt på olika avdelningar, vilket också gav förutsättningar för att olika former av maktutövande, och olika erfarenheter härav skulle kunna komma fram. Härigenom tror vi att en så bred bild som möjligt kunnat ges.

1.5.2 Vägval

Sören Augustinsson och Elvi Richard liknar en studie vid ett vägval, där riktningen tas ut och motiveras utifrån de förtjänster och brister som följer på detta val. Är syftet att försöka finna samband utifrån vad intervjupersonen säger, (ord som representerar dennes tänkande), anses en kvalitativ undersökningsmetod vara att föredra. En kvantitativ undersökningsmetod skulle här svårligen lyckas med att fånga den mångtydiga och komplexa verklighet människor befinner sig i.⁵⁶

Kvantitativa intervjuer är redan på förhand formulerade med svarsalternativ för att undersöka företeelser, egenskaper eller innebörder i en viss kontext eller möjliggöra jämförelser mellan desamma. Skillnaden på dessa två olika metoder är alltså främst intervjuens mål.⁵⁷

Vårt undersökningsområde angreps utifrån dels maktteoretiska perspektiv, dels ett pedagogiskt teoretiskt perspektiv. Olika metodval, dock båda med en kvalitativ forskningsansats - även om den pedagogiska forskningsansatsen utgått från ett frågeformulär - har här fattats, då vi i likhet med Svensson och Starrin anser att undersökningsmetoden bör svara mot det mål intervjun är tänkt att uppnå.⁵⁸

⁵⁶ Augustinsson, Sören & Richard Elvi (1999), *Organisatoriska faktorer – hinder eller möjlighet för individuell och arbetsorganisatorisk förnyelse. En studie av faktorer som påverkar anställdas uppfattningar kring organisation, kompetensutveckling och lärande*. Växjö; Reprocentralen, s. 11

⁵⁷ Starrin Bengt och Renck Barbro (1996). "Den kvalitativa intervjun". *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund; Studentlitteratur, s. 52-55; Redaktörer Svensson, Per-Gunnar & Starrin Bengt

⁵⁸ Starrin & Renck, 52-55

Samtliga intervjuer bandades. Vi var båda med på intervjuerna, men skiftades åt att intervjua.

1.5.2.1 Vägval av metod för att fånga maktupplevelser och maktrelaterade effekter

Den kvalitativa intervjun tar fasta på den intervjuade människans tankar och känslor, de erfarenheter han/hon har att förmedla vidare, samt hur den föreställningsvärld människan bär på är konstruerad. Den syftar till att leda oss vidare mot mer kunskap om den sociala verklighet individen befinner sig i. Denna verklighet låter sig först fångas efter det att den tolkats med hjälp av något teoretiskt perspektiv.⁵⁹ Vi var intresserade av att förstå elevens känslor och upplevelser kring maktutövande och få ökad kunskap om vilka maktrelaterade effekter som följer härpå för att kunna utveckla det pedagogiska arbetet. Utifrån detta såg vi den kvalitativa metoden, med en öppen riktad intervjuundersökning, som mest applicerbar. Olika frågeområden som svarar mot den teoribildning vi använt oss av, har utformats och fungerat vägledande under intervjun.⁶⁰ Möjligheten att avslöja dolda maktstrukturer ökar också, om det fria berättandet uppmuntras, framför att lägga fram styrda frågeställningar och inte tillåta sig gå utanför dessa.⁶¹

1.5.2.2 Vägval av metod för att fånga elevernas inlärningsstilar

En kvantitativ metod anses av Knut Halvorsen, författare till boken *Samhällsvetenskaplig metod* vara att föredra när man vill ha få upplysningar om många undersökningseenheter.⁶² Då det dessutom av Lena Boström utformats en mall för diagnostisering av elevers dominanta inlärningskanal, såg vi denna som användbar. Frågeställningarna kom dock att läsas upp för respondenten, av den anledningen att eventuella misstolkningar skulle minimeras, samt att det inte kunde uteslutas att några av eleverna har läs och skrivsvårigheter. En kvantitativ frågemall har således omarbetats till att närma sig formen av en strukturerad intervjumall.⁶³

En del smärre ändringar har gjorts i språkbruk för att passa intervjugruppen. Ändringarna i språk sågs som nödvändiga, då hänsyn alltid bör tas till de kommunikativa former som finns i

⁵⁹ Trost, Jan (2001), *Kvalitativa intervjuer*. Lund; Studentlitteratur, s. 24

⁶⁰ Se bilaga ett

⁶¹ Trost, Jan, s 34 ff

⁶² Halvorsen, Knut ((1992), *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund; Studentlitteratur, s. 84

⁶³ Se bilaga 2

en viss kontext.⁶⁴ Intervjuguiden bygger på ett antal frågor där elevens sätt att interagera i olika inlärningssituationer är tänkt att fångas. Då även elevens sätt att hantera påfrestande situationer och sin egen ilska, hur han/hon väljer att kommunicera, disponera sina viloperioder, etc tas upp vid diagnostisering av dominant inlärningsstil, skapas kopplingar mellan inlärningsstil och personlighetsdrag, vilket tidigare antytts.⁶⁵

1.5.3 Validitet och reliabilitet

I detta kapitel skall en diskussion föras kring arbetes giltighet och trovärdighet utifrån två välkända begrepp: validitet och reliabilitet. Validitet är inom samhällsvetenskap och beteendevetenskap ett begrepp som används för att beskriva hur väl ett test, vår undersökning, mäter det som är avsett att mätas, vår frågeställning. Reliabilitet är traditionellt ett begrepp man använder för att undersöka studiens tillförlitlighet.⁶⁶

Reliabilitet och validitet kan främst användas när man förutsätter att studien undersöker ett statistiskt förhållande med kvantitativ metod. Självklart är att även i kvalitativa studier ska datainsamlingen och analysen av datan ske på ett sådant sätt att studien blir tillförlitlig och trovärdig. Det innebär att forskaren skall kunna visa i sin rapport att datainsamlingen och analysen har skett på ett trovärdigt sätt.⁶⁷ På så sätt kan begreppens funktion inte frikopplas från undersökningen.

Maxwells uppfattning om hur man skall bedöma validiteten i en kvalitativ studie har uttolkats av Svensson, och återges här av oss.

Maxwells uppfattning tolkar jag så att validiteten skall bedömas i förhållande till kontext, intervjuare/observatör och intervjuad/observerad. Varje situation där intervju eller observation genomförs är unik och validiteten bedöms efter noggrann granskning av den händelse som intervjun/observation utgör.⁶⁸

⁶⁴ Starrin, Bengt & Renck, Barbro, s. 61

⁶⁵ Boström (2002), s. 73 ff

⁶⁶ Trost s. 99-101

⁶⁷ Trost s. 102

⁶⁸ Svensson, Per Gunnar. "Förståelse, trovärdighet eller validitet" ((1996) Kvalitativa studier i teori och praktik. Lund; Studentlitteratur, s. 212; Redaktörer Svensson, Per-Gunnar & Starrin Bengt

1.5.3.1 Kontext

Två kontakter skulle grundläggas på ett bra sätt för att undersökningen skulle kunna bli så bra som möjligt. Det första steget innebar ett kontakttagande med kriminalvårdsanstalten, medan det andra steget innebar ett kontakttagande med anstaltens elever.

Tre olika anstalter tillfrågades varav den ena kriminalvårdsanstalten avböjde vår begäran utifrån den överbeläggningssituation som rådde på anstalten. Svårighet att få kontakt med personal som hade behörighet att bevilja ett besök försvårade undersökningsmöjligheterna på anstalt nummer två. På den tredje anstalten fick vi ett positivt bemötande, hälsades välkomna och undersökningen kunde börja planeras på ett praktiskt plan. Skollärarna gav korta men sakliga och informativa presentationer av anstalten och dess skola, vilket skapade en viss förförståelse för den uppgift vi stod inför. Två inledande och planerande telefonsamtal verkade till att förbereda vår ankomst till anstalten, så att allt skulle gå så smidigt som möjligt. Ankommande besök måste planeras både till dag och till klockslag till kriminalvårdsanstaltens centralvakt. Där får man sedan vid ankomst legitimera sig och genomgå en visitation.

Det rumsliga valet av intervjuplats, blir inom en kriminalvårdsanstalt begränsat, just av den anledningen att de intagnas rörelsefrihet är begränsad. Läraren som vi planerat intervjutillfällena med hade dock gjort ett gott val, genom att intervjuerna tilläts få sitt genomförande i en mindre datasal, till vilken eleverna hade positiva känslor. Datasalen var nyinrättad och erbjöd goda studiemöjligheter för de intagna, främst för de som läste på distans. Skolan sågs i största allmänhet av de intagna som den mest positiva delen av anstalten och var i övrigt rumsligt avskild från övriga avdelningar på anstalten. Som en elev uttryckte det: ”skolan är alltså vad skall vi säga guldklimpen på anstalten och med rätta”. Härigenom satt vi i guldklimpen och genomförde vår intervju. Vi anser att detta ökade reliabiliteten i vår undersökning. Eleverna förhöll sig positiva och glada genom hela intervjuförloppet, och behöll fokus och intresse på intervjun.

1.5.3.2 Intervjufas

Under en lång process växte vår intervjumall fram som vi skulle använda. Till en början hade vi en för trång intervjumall där frågorna koncentrerades på maktrelationen vårdare – intagen, upplevelserna kring denna, samt de maktrelaterade effekter som kunde härledas härtill. Då liksom nu fanns ett intresse för de maktrelaterade effekternas implikationer på lärandet. Under möte med handledaren genomfördes en revidering där frågorna öppnades upp. Detta var tacksamt, då det gav undersökningen ett större djup. Härigenom synliggjordes maktrelationer som vi inte trodde var märkbara och kunde ge effekter för de intagna. Denna revidering höjer reliabilitetsvärdet på så sätt att intervjumallen efter omarbetning inte uteslöt faktorer, utan genom sin öppenhet gav möjligheter för dolda maktstrukturers synliggörande, såväl som effekterna av dessa. Därmed fick vi mer användbart material som kunde ligga till grund för vår analys.

Ingen av oss har tidigare genomfört en intervju och pga. av tidsbrist kunde inte en pilotintervju komma till stånd. Så intervjuerna har genomförts med liten, och endast teoretisk kunskap kring kvalitativa intervjuformer. Den praktiska erfarenhetens betydelse märkte vi av genom att intervjuernas kvalitet höjdes efterhand. Validiteten och reliabiliteten i undersökningen kan pga. av detta bli föremål för prövning, utifrån vår bristande erfarenhet som intervjuare.

Kvalitetsskillnad på intervjuarnas förmåga att genomföra en intervju är även det värt en diskussion. Det traditionella begreppet reliabilitet används främst till att mäta tillförlitligheten hos fasta förhållanden i kvantitativa studier. Tillförlitligheten hos vårt material påverkas då vi som människor och intervjuare förhåller oss olika. Därmed är situationen inte fast utan rörlig. Det har dock av Jan Trost⁶⁹ klargjorts att det traditionella begreppet reliabilitet inte kan användas på kvalitativa studier utan forskaren får modifiera begreppet så det passar sådana studier. Vi ser reliabilitet som en fråga av kvalitet utifrån tillförlitlighet. Vi som intervjuare har olika egenskaper, vilket givetvis medfört att någon av oss varit mer framstående på vissa moment medan han varit mindre framstående på andra moment och vice versa. Därmed minskar reliabiliteten då resultatet kan variera.

⁶⁹ Trost s. 101

Innan intervjuerna genomfördes hade lärarna förberett eleverna på att de skulle intervjuas. Eleverna visste dock inte vad intervjun och studien behandlade. Innan intervjuerna påbörjades hälsade vi som vanligt och försökte få eleverna att känna sig så avslappnade som möjligt. Vi förklarade kort var vi kom ifrån, varför vi valt att komma till just dem, vad uppsatsen skulle handla om, och den roll eleverna skulle få i denna uppsats. Vi gick även igenom forskningsetiska principer där vi informerade de intagna om deras rättigheter. Vi förklarade att eleverna hade rätt att avstå från att svara på frågor, rätt att avbryta intervjun när helst de ville, att anonymitet kom att upprätthållas genom att materialet kom att behandlas på ett sätt som omöjliggjorde identifikation. Alla som vi avsåg att intervjua förutom en accepterade de rådande förhållandena och godkände intervjuens förfarande, med bandspelare som verktyg. En respondent var dock väldigt återhållsam med svar, just av den anledningen att han var rädd att anonymitetskravet av misstag skulle kringgås, och att han som följd av detta skulle bli utsatt för repressalier. Detta var också anledningen till att en elev helt avböjde medverkan.

I intervjuförfarandet turades vi om att vara huvudansvarig för intervjun. Den andre deltog passivt och lyssnade. I slutet av varje intervju fyllde den passive deltagaren i om något missats under intervjun. Anledningen till att detta intervjuförfarande valdes var att inget viktigt skulle missas som var tänkt att användas till analys. Vår uppfattning är att validiteten ökar om två deltar, i det avseendet att två lyssnar bättre än en. Risken att viktig information uteblir minskas, vilket ökar möjligheten att undersökningen mäter det den avser att mäta. På samma gång kan förfarandet ha verkat menligt, eftersom vissa respondenter försökte hålla kontakt med båda intervjupersonerna. Härigenom kan energi ha avsatts till kontaktsökande, till följd av att koncentrationen på att ingående beskriva ett fenomen minskat. Därmed minskar reliabiliteten till materialet. Även en sådan faktor som att vi var två män som genomförde undersökningen kan ha inverkat på elevernas benägenhet att tala om känslor.

Jan Trost anser att få följdfrågor och många ”jag förstår” meningar minskar trovärdigheten i en studie.⁷⁰ Utifrån Trosts teori kan vi dra slutsatsen att trovärdigheten i det här avseendet ökar i vårt material, då vi ofta hade följdfrågor som öppnade upp resonemang för respondenterna. Däremot upptäckte vi vid transkriberingen att vi vid något tillfälle använt oss av ledande följdfrågor. Hänsynstagande till detta har i ett nästkommande skede gjorts vid analysen då resultatet härifrån fått stå tillbaka lite för de upplevelser som kommit fram vid

⁷⁰ Trost s. 102

öppna frågor och det fria berättandet. Vi ser dock detta som naturliga misstag, grundade i vår bristande erfarenhet som intervjuare. Det bör dock här synliggöras för läsaren, då det kan påverkat såväl validiteten och reliabiliteten i vår undersökning.

Respondenterna var som tidigare nämnts förberedda på att bli intervjuade, däremot inte på intervjuens innehåll. Huvuddelen av respondenterna fann det intressant att prata om sin situation och var angelägna om att kunna ge ett gott bidrag till studien. Att eleverna uppvisade stort intresse av att ta del av undersökningsresultatet, samt leveransdatum för detta, ser vi som ett tecken på att de fann ämnet intressant, såväl som meningsfullt. Eftersom eleverna var förberedda på intervjun, skapades möjligheter till en avslappnad stämning, vilket vi försökte förstärka genom ett empatiskt förhållningssätt. Detta tog sig uttryck av lite inledande kallprat och skämtande. Det sågs som extra viktigt att skapa en trygg och avslappnad stämning, med tanke på undersökningens maktinriktade perspektiv. Makt kan uppfattas som både känsligt och starkt av intagna.

Efter att intervjun avslutats fanns det möjlighet till diskussion runt intervjuens genomförande, mellan oss och respondenten. Vi kan inte utesluta att så också skett mellan de intagna. Detta kan ha fått till följd att frågeområden presenterats, d.v.s. att en elev som varit inne för intervju, delgivit sina tankar till nästkommande respondent. Härigenom kan ursprungliga uppfattningar ha reviderats, omprövats och konsensus byggts upp. Vi fann dock inga indikationer i vår undersökning att så skulle ha skett. Om detta trots allt skulle vara fallet, minskar tillförlitligheten i resultatet.

1.5.3.3 Utskriftsfas

Efter genomförandet av intervjuerna transkriberade vi alla intervjuer. Metoden vi använde var att skriva ner vartenda ord som sades under intervjun. Häri inbegreps upprepningar, men inte betoningar eller gestikuleringar som varit knutna härtill. Vi diskuterade detta inledningsvis och kom fram till att ett antecknande under intervjun skulle kunna tolkas som ett ointresse av den intervjuade, samtidigt som vi var rädda att vi skulle missa viktiga detaljer i det talade språket. Informationen har därefter systematiserats och kategoriserats utifrån speciella frågeområden. Nummer har förts i marginalen som snabbt skulle kunna möjliggöra återkoppling mellan det utdragna citatet, och den större kontext ur vilken citatet var plockat.

1.6 Forskningsetiska överväganden

I anslutning till intervjuens påbörjande uppgav vi vår identitet för respondenten genom att berätta vilka vi är och varifrån vi kom. Projektets angelägenhet och syfte delgavs den som skulle delta i intervjun, och i samband härmed också vad intervjun skulle handla om. Materialbehandling och vilka som kommer att få del av den färdiga produkten togs också upp. Kriminalvårdens studenter blev också upplysta om de forskningsetiska hänsynstaganden som kommer att visas dem. Ett av de viktigaste hänsynstaganden man måste göra är att värna om deras identitetsskydd. Vi berättade att stor försiktighet kommer att visas vid redovisning av data och av analys. Det finns i regel inga problem förknippade med att den intervjuade själv känner igen sig, däremot är det viktigt att läsare, oavsett den relation de har till den intervjuade, inte kan identifiera honom/henne. Fakta som hur länge eleven vistats på anstalten kommer exempelvis inte redovisas, då detta skulle underlätta en identifikation av honom. Ej heller dennes ålder eller tidigare sysselsättning kommer att tagas med. Eleverna gavs därefter möjlighet att neka att delta, att när som helst få avbryta intervjun eller vägra att svara på vissa frågor under intervjuens genomförande.⁷¹

2 Maktempiri

Under detta kapitel kommer vår empiriska undersökning att presenteras och analyseras.

2.1 Maktens komplexitet

Med makt anser jag att man först och främst bör förstå den mångfald av styrkeförhållanden som är immanenta i det område där de driver sitt spel [...]⁷²

Med dessa ord valde Foucault att förklara sin syn på maktens komplexa natur i boken *Viljan att veta*, här återgivna av Hörnqvist.

Av denna anledning är det svårt att lokalisera maktens subjekt, då makten förflyttar sig, ändrar former, skapar nya konstellationer och ses som integrerade i varandra. Två tydliga

⁷¹ Trost, Jan, s. 92 - 97

⁷² Hörnqvist, s. 56

maktrelationer ses som mer stabila över tid, och det är *Maktrelationen vårdare – vårdare*, och *Maktrelationen vårdare – intagen*. Dessa kommer därför att tjäna som två inledande utgångspunkter för vår systematisering. Inom institutionen finns dessutom en makt, som inte kan härledas till speciella aktörer, utan mer får ses som en produkt av den totala institutionen. Denna makt kommer att benämnas *Den institutionella makten*. En fjärde maktrelaterad utgångspunkt kommer *Övrig maktutövning* att göra. Maktrelationerna i detta fall är så rörliga, att makten inte kan studeras utifrån fasta konstellationer, ej heller begränsas inom, och ses som ett resultat av enbart den totala institutionen.

2.2 Maktrelationen vårdare - vårdare

När vi intervjuade kriminalvårdens elever trodde vi att de i mycket högre grad skulle ta fasta på maktrelationen vårdare – intagen. Det visade sig emellertid att de i sina berättelser även utgick från andra maktrelationer, som ansågs ge upphov till maktrelaterade effekter. Såsom den mellan vårdare – vårdare.

2.2.1 Maktrelationens uttryckssätt

Det anses existera olika yrkeskulturer inom kriminalvården: en av dessa yrkeskulturer visar ett positivt förhållningssätt till de intagna, vilket föranleder att de av vårdare tillhörande den andra yrkeskulturen kallas för "tjuvälskare". Gruppen av vårdare som står bakom detta uttryck har en mer negativ inställning till de intagna. En elev förklarar detta på följande vis: "några har liksom helt öppet sagt till mig att: `Vi på den här avdelningen uppfattas som tjuvälskare för att vi ger alldeles för mycket, att vi kommer alldeles för nära er`, av deras kolleger". Den grupp som bär på den mer negativa synen till de intagna, intar en privilegierad position i maktrelationen, där den andra yrkeskulturens möjligheter till motmakt ses som tillintetgjorda. Detta förklarar samma elev på följande vis: "De kan absolut inget göra va, även om de vill göra det". Vi tolkar detta som en normaliseringsprocess. Enligt Foucaults maktanalys öppnas i första steget en handling som synliggörs för andra människor, vilket i detta fall består av att "vårdarna kommer alldeles för nära". Detta handlande, eller närmande kan av en viss grupp av vårdare utvärderas och tolkas som att positioner och styrkeförhållandet mellan vårdare – intagen är på väg att förändras, vilket uppfattas som hotfullt. Detta leder till att ett nytt styrkeförhållande utvecklas vid sidan om vårdare – intagen relationen, nämligen den mellan

vårdare – vårdare. Den kultur som befinner sig på den privilegierade maktpositionen måste få den andra kulturen att se över sin disposition och ompröva sin identitet. Om den vårdargrupp som bedrivit ett relationsinriktat arbete med de intagna tidigare identifierat sig själva som salutogena⁷³ vårdare, ges de nu istället möjligheter att identifiera sig själva som ”tjuvålskare”. Detta är normaliseringens tredje steg.

En annan elev kommer in på maktens privilegierade position och drar samma slutsats som föregående elev, nämligen att två vårdarkulturer existerar. Han menar att den kulturella grupp som har en mer negativ syn på de intagna, tränar in den nya personalen till att inta den hegemoniskt rådande vårduppfattningen. Genom att personal gjuts in i en mall, kan det inte tolkas som att den utmanande vårdarkulturen hinner befästa någon position och fastställa sina dispositioner. Han uttrycker det som så här: ”[...] och kommer det ny personal hit här som är, som inte är så att säga fördärvade i sinnet, så tar det inte lång tid förrän de gjuts in i mallen med den andra personalen”

En tredje elev drar samma slutsats genom att uttrycka följande:

För det blir ändå så att när det kommer ny personal så tränas de upp av äldre personal så att säga liksom så att på andra anstalter har man kanske en lite mer human inställning till intagna, än vad den här andan som i alla fall bitvis härskar i det här huset

Den privilegierade maktpositionen besitts således av personal som varit länge i tjänst, och yrkeserfarenhet inom kriminalvården erkänns större dignitet än utbildning.⁷⁴ Detta kommer tydligt till uttryck genom att träningen är enkelriktad: Ny personal tränas av äldre personal. Att en flerriktad kommunikation råder där den nya personalens teoretiska kunskap och tidigare yrkeserfarenhet får möjlighet att möta ”husets” kunskap, framgår inte. Foucault menar att historien förtätas i varje enskilt styrkeförhållande, som sedan bestämmer förloppet på den fortsatta interaktionen.⁷⁵ I detta fall innebär det att ”husets” historia har den personal

⁷³ Ett begrepp som inom kriminalvården står för ett förhållningssätt, där fokus behålls på det goda i människan.

⁷⁴ Det framkommer på andra ställen, vilket berörs längre fram i examensarbetet, att intagna till viss del härleder vad de upplever som illegitimt maktutövande till bristfällig utbildning hos personal.

⁷⁵ Foucault, s. 53

som arbetat längst vetenskap om, och denna kunskap blir därefter vägledande för utarbetandet av de normer som driver anstaltsarbetet vidare. Ideologierna om hur bra kriminalvård skall bedrivas befästs således dels på de separata avdelningarna, dels hos enskilda aktörer som besitter den historiska kunskapen. Härigenom förlängs makten, och de underordnades ställning med denna.⁷⁶

2.3 Maktrelationen vårdare – intagen

Detta är en mycket påtaglig maktrelation som bitvis tar sig väldigt starka uttryck. De intagna gav uttryck för starka känslor när vi diskuterade denna maktrelation. Detta då det oftast var här som kränkning av den egna personen förekom. En del av dessa redogörelser har vi inte kunnat använda oss av, då det skulle kunna leda till identifikation.

2.3.1 Maktrelationens uttryckssätt

2.3.1.1 Förhållningssätt till lagar

Enligt Foucault ses kunskap som ett auktoriserat förnuftigt medel att tänka över tillvaron. Detta används sedan för att avvisa alternativa tolkningsmöjligheter.⁷⁷ Ett sätt att avvisa alternativa tolkningsmöjligheter är att förneka att tolkningsmöjligheter föreligger. Det framkom i vår analys att eleverna intar ett hermeneutiskt förhållningssätt till regelsystemet, då de anser att en lag alltid blir föremål för tolkning. Samtidigt bär de på en uppfattning om att personalen ofta intar ett positivistiskt förhållningssätt till paragraferna. En elev uttrycker sig på följande vis: "[...] de hänvisar till en luddig paragraf som kan tolkas på sju olika sätt alltså". Med positivistiskt förhållningssätt menas att lagens bokstav ses som en hårdvara och att en diskussion om lagen därmed ses som onödig. Att hänvisa innebär att peka på, eller åberopa någonting, medan det kanske är den bakomliggande innebörden och motiveringen till den lag personalen åberopar som efterfrågas av de intagna. I vissa fall förekommer det således att det finns olika kunskapsuppfattningar, vilket skapar olika utgångspunkter som i sin tur ligger till grund för hur man läser lagparagrafer.

⁷⁶ Foucault (1993), s. 36

⁷⁷ Beronius, s. 28

I vår analys framkommer det att intagna ibland anser att även vårdarna kan förhålla sig hermeneutiskt till lagparagrafer, men att de då alltid anser sig själva ha tolkningsföreträde. Detta skapar en känsla av meningslöshet inför diskussion, vilket leder till att eleven resignerar. En respondent säger: ”Du vet, det är alltid de som bestämmer i slutändan, så jag försöker att inte bry mig så mycket.”

I de fall personalen underlåter sig att motivera lagtolkningen på ett förnuftsgrundat sätt, härleds maktutövandet av de intagna till vårdarens egen person. Makten transporteras således från regelboken och lagböckerna, i detta fall KVAL⁷⁸, till att förankras i den enskilde vårdarens individuella uppfattning om hur en kriminell människa är och bör bemötas. Detta var en vanlig uppfattning. En elev uttrycker det på följande sätt:

[...] de närmaste människorna är ju just personalen och sen de som fattar beslut som berör oss har ju också egna uppfattningar om kriminella om kriminalitet. Egna uppfattningar som de kanaliserar genom sina beslut

En annan elev menar också att personalens skilda personligheter, ger genomslag på deras yrkesutövning, vilket uppfattas som negativt: ”Alla i personalen är på olika sätt, inte alla lika. Den ena säger något och den andra säger något annat. Det är svårt på det sättet, här på anstalten. Det är mycket dåligt”. Detta leder till att eleverna går till den personal genom vilken de anser ha störst möjlighet att få sina önskemål tillgodosedda. Någon elev berättade att ”[...] det är hela tiden så alltså, vad du än vill ha gjort nånting så gäller det liksom att fråga rätt person”. Detta tolkar vi som att de intagna anser att det saknas en gemensam riktlinje bland vårdarpersonalen om hur man skall handha olika situationer.

2.3.1.2 Det personlighetsundertryckande maktutövandet

Goffman ser namnförlusten som en allvarlig inskränkning av jaget.⁷⁹ Detta har att göra med att namnet ses som den viktigaste ägodelen vi har. En elev sa att ”de kan mer eller mindre prata om dig när du står i tredje person nästa: `Vad vill den fången mig?`, ungefär liksom”. Här byts namnet ut mot ”Den fången”. Vi finner i denna återgivning en form av

⁷⁸ lagen om kriminalvård i anstalt

⁷⁹ Goffman, s. 23

avhumanisering. Genom att använda sig av pronomenet ”Den”, sker enligt vårt förmenande en objektifiering av personen och med detta en nedsättning av det mänskliga värdet. Du blir något, som vill något. I sin fortsatta berättelse lokaliserar samma elev förhållningssättet till äldre personal, med en längre yrkeserfarenhet inom kriminalvårdstekniken: ”Alltså det är lite så, och det är då äldre personal som jobbat här länge, det är den här liksom, det sitter i fortfarande.” Det anses också vara svårt att få till stånd en ändring, då förhållningssättet ”sitter i”.

Framst anses det vara äldre personal, med en längre yrkeserfarenhet inom kriminalvården som använder sig av den disciplinerings teknik som syftar till att säkerställa distans och skapa avstånd. Detta stöds även av det resonemang som fördes under kap 2.2.1 *Maktrelationens uttryckssätt* där maktrelationen vårdare – vårdare blev föremål för diskussion.

Det förekom även vid några tillfällen att elever ansåg att maktutövandet kunde vara hämndrelaterat. En elev blev vid ett tillfälle arg på en vårdare ”[...] så vart jag jävligt förbannad på honom”. Dessa känslor valde eleven att hantera på ett sätt, som utanför anstalt säkerligen av de flesta ses som helt legitimt. Den intagne berättade vad i vårdarens handling som gjort honom arg, samtidigt som han avhöll sig från att gå till personangrepp: ”sa jag vad jag tänkte om honom, ja fast vad jag tyckte om den här grejen egentligen mer än vad jag tyckte om honom personligen, för jag gick inte på personangrepp eller nånting sånt”. Detta bemötande uppskattades inte av vårdaren. Således har ett maktutövande från vårdarens sida, av den intagne bemötts med motmakt i form av ett icke-accepterande och en verbal motsägelse till beslutet. Motmakten möttes upp av ett förstärkt maktutövande från vårdarens sida, genom att det maktutövande som av den intagne prövades, inte bara cementerades, utan även utökades: ”Hans respons på den här, på min reaktion på att han hade så att säga i mina ögon i alla fall hade gjort fel eller jävlats med mig. Det var att han i sin tur, jag fick inte upp mina grejer [...]”

Incidenter som kan tolkas som olyckshändelser tolkades av en respondent som uttryck för ett medvetet personlighetsundertryckande maktutövande från personalens sida. De intagna har inte egna toaletter på rummet, vilket medför svårigheter att isolera sig själv från sin egen urin. Den nattliga urinen förvaras på flaskor: ”På den här anstalten vi har ju inga toaletter på rummet va och då får vi sådana så kallade flaskor va.” Härigenom uppkommer en källa till

besudling, då objekt som nära förknippas med den egna personligheten kan smetas ner.⁸⁰ I detta fall kan urin spillas ut i rummet, vilket är det enda personliga utrymme de intagna har. I värsta fall kan urinen även komma i kontakt med personliga tillhörigheter. Eleven upplevde att morgonrutinerna innehöll stressmoment: ”Ja och vi har ju en halvtimme på morgonen va när man skall springa och förbereda sig, händer det att man glömmer den här flaskan i rummet”. Stress i viss form anses även generera glömska.⁸¹ Glömskan förorsakar ibland att flaskan med urin glöms kvar i rummet, vilket bestraffas genom att vårdaren välter omkull flaskan så att urinen spills ut över golvet: ”Så det har ju hänt liksom att personalen kommer och spiller ut det på golvet. Vad gör man då? Jag menar i vilket syfte gör man det? Det är 2004”. Att eleven hänvisar till året 2004 kan visa på en historisk reflektion, över straffets historik. I gångna tider användes disciplineringsmetoder och straffformer som i dagens samhälle inte på något sätt skulle ses som acceptabla. Till dessa vill då eleven hänföra omkullvältande av urinflaskor.

2.4 Det institutionella maktutövandet

Härunder diskuterar vi makt som inte direkt löper mellan olika individer eller yrkesgrupper. Den verkar på ett mer anonymt plan inom institutionen.

2.4.1 Maktrelationens uttryckssätt

Vanligt var att eleverna refererade till de rutiner som finns kring införande av personliga tillhörigheter, där en framställan måste ifyllas, skrivas under och beviljas. På framställan ifylles således vilket önskemål man vill ha uppfyllt. Goffman menar att denna byråkratiska process ibland arbetar sig ner på en nivå, där dess legitimering kan ifrågasättas.⁸² En elev menar att handlingsutrymmet blir starkt begränsad just av den anledningen att den byråkratiska processen slukar upp ärenden som är så bagatellartade att de kunnat behandlas på annat sätt: ”Om man frågar efter nånting, du vet, det är så lätt att fixa utan att skriva en massa papper. Men du vet, man måste skriva framställningar, ansökningar, du vet för små bagateller”

⁸⁰ Goffman, s. 27

⁸¹ Stressmottagningen. http://www.stressmottagningen.org/html/body_fragor_och_svar.html (Hämtad 2004-11-17)

⁸² Goffman, s 37

Detta anses av Goffman bryta sönder handlingslivet. Individens försätts i en underordnad position, samtidigt som en beteenderoll stadfästes som är onaturlig för en vuxen människa.⁸³ Byråkratiseringsprocessen kan således ses som en procedur som föregår en handlingsmässig invalidisering. Mer om detta under kap 2.7.1 *Personlighetsrelaterade effekter som följer på maktutövandet*. Denna rutin möjliggör inom institutionen en ökad kontroll genom att den intagnes handlande blottläggs, samtidigt som personal kan ingripa om den finner det påkallat.

Den institutionella makten anses av de intagna även använda sig av generaliserande beslutsförfaranden. En intagen förklarar att detta inte är någon engångsföreteelse, eller något som händer då och då: ”Man, man, man det av vad jag sett här, det finns ju många många liksom generaliserade beslut som fattas liksom, det finns ju vissa saker där man bara byter ut namn” Detta vittnar enligt vårt förmenande om att man tillskriver de intagna liknande egenskaper. Man anser inte att det går att göra individuella bedömningar, eftersom fångar är ganska så lika. Det är bara att byta ut namnen och låta samma beslut och motiveringar transporteras från det ena papperet till det andra. Kanske bärs denna generaliseringstendens upp av att de intagnas yttre levnadsvillkor, kläder, rumsmöblering osv. är påfallande lika, eftersom identitetsutrustningen inlämnats i samband med påbörjad anstaltsvistelse; kläder, personliga tillhörigheter, förnamnet etc. Goffman har diskuterat kring detta, men då mer utifrån vilken betydelse det har för den intagnes förhållande till sig själv, än till vilken betydelse det har för personalens förhållande till den intagne.⁸⁴ Det intressanta med detta förfarande är att det används på mer än en nivå, vilket kommer att framgå i nästkommande kapitel.

”Divede et impera”⁸⁵, är ett uttryck som dels tillskrivits de gamla romarna, dels Machiavelli, medan man idag är mera osäker kring uttryckets ursprung. Vår analys av undersökningen pekar på att de intagna anser att denna disciplinerings teknik används än idag. Förtroenderådet är ett forum, inom vilket intagna kan driva sina frågor utifrån en demokratisk beslutsprocess. Den kan dock av anstalten ses som en mobiliseringsarena där en allt för stark motmakt kan skapas. En elev diskuterar kring detta: ”Man sitter ju så att säga olika förtroenderåd kan ju samlas och agerar va, men allt det här kan i slutändan vändas mot oss.”. Det finns mer än ett förtroenderåd. Foucault anser att makt kan samordna grupperns handlingar, vilket i detta fall

⁸³ Goffman, s 37

⁸⁴ Goffman, s 24

⁸⁵ Söndra och härska

betyder att olika förtroenderåd gått samman.⁸⁶ Personalen svarar mot denna motmakt genom att splittra den gruppering som hotar, samtidigt som hotets restaurering förhindras genom att förtroenderådets medlemmar omplaceras till andra anstalter. Samma intagen fortsätter sin berättelse: ”Då blir det liksom att förtroenderådet splittras direkt och skickas till olika anstalter”

2.5 Övriga maktrelationer

Här placerar vi de maktrelationer som inte kunnat härledas till de kategoriseringar som gjorts ovan.

2.5.1 Maktrelationens uttrycksätt

Vi fann inom övriga maktrelationer indikationer som kan tyda på att det existerar en positiv, såväl som en negativ form av maktutövning.

2.5.1.1 Positiv makt

Det är främst i maktrelationerna vårdare – kriminalvårdsinspektör, kriminalvårdsanstalt – kriminalvårdsstyrelse, kriminalvårdsstyrelse och kriminalvårdsnämnd som de intagna anser att olika aktörer kan använda sin maktutövning på ett positivt sätt. Det inträffar att vårdarpersonal sluter upp bakom de intagna och för deras intressen vidare, när skäl för detta anses föreligga. På så vis har vårdare drivit igenom förändringar i beslut som varit förankrade i kriminalvårdsinspektörens bedömningar. Det har också förekommit att kriminalvårdsanstalten ställt sig bakom en fråga som den intagne är intresserad av och hjälpt till att driva denna, trots motstånd från kriminalvårdsstyrelsen som är en högre instans. En elev berättar om en sådan situation. Inledningsvis berättar han att den makt som mobiliserats i syfte att hjälpa honom, inte nödvändigtvis haft någon verkan: ”Sen om det påverkat dem, det vet jag inte”. Den goda vilja som ligger bakom handlingen ges dock av den intagne ett större värde än handlingens utfall, genom att redogörelsens tyngdpunkt, läggs på denna:

⁸⁶ Hörnqvist s. 117 ff

[...]men kriminalvården har ju ställt upp, och kvinspen⁸⁷ på den här anstalten har ställt upp, och skolan har ställt upp ehhh kriminalvårdsstyrelsen har till och med ställt upp. Alltså har de gått in och ändrat villkoren för att det skulle kunna passa min planering.

Redogörelsen knyts samman genom att den osäkerhet kring maktutövandets egentliga kraft som fanns i inledningen av berättelsen, i slutet mynnar ut i nederlagets konstaterande: "[...] men kriminalvårdsnämnden som är politiskt styrd då, de satte stopp då".

Att maktutövande inte enbart kan verka negativt är något vi skall återkomma till. I detta fall har det antagits, en för den intagne positiv gestalt, genom att människor med makt sluter upp bakom den intagne och ställer sin makt till förfogande för att driva en fråga. Enligt Foucault samordnar den positiva maktutövningen såväl individers som grupper handlingar, samt tar sig an konflikter.⁸⁸ I detta fall samordnades den intagnes, kriminalvårdsinspektören och kriminalvårdsstyrelsens handlingar.

2.5.1.2 Negativ makt

Erfarenheten av att motmakt kan leda till allmänhetens ifrågasättande av samhällsskyddet har säkerligen uppmärksammats av de flesta år 2004, med tanke på de rymningar som förekommit. Utifrån detta har beslut fattats, motiverats utifrån säkerhetsskäl för att sedan omsättas praktiskt i olika anstalter. Dessa beslut anses av de intagna vara förankrade i generaliserande slutsatser. Kritiken riktas mot att ett beteende som uppvisats på ett ställe, anses vara representativt på flera ställen, varav säkerhetsåtgärder också behöver sättas in på flera ställen. En elev berättar länge och väl om sin uppfattning kring detta, och känslor som väckts: "Så fort något händer då dras alla över samma kam, då snackar man om intagna och fångar är likadana [...]". Irritation väcks över att kriminalvården kan mobilisera ekonomiska resurser för att placera ut, vad som uppfattas som negativa, åtgärdspaket, medan det aldrig eller sällan kunnat avsättas ekonomiskt kapital till positiva åtgärdspaket. Detta väcker starka känslor "Då finns det pengar, men då är det alltid i negativt syfte... Allt allt allt allt allt negativt va"

⁸⁷ Kvinsp är en förkortning av ordet kriminalvårdsinspektör, vilken är en chef på en eller flera avdelningar på en kriminalvårdsanstalt

⁸⁸ Hörnqvist, s. 177

Åtgärdsprogrammet som är tänkt att kvalitetssäkra säkerheten på våra anstalter, anses av de intagna få direkt motsatt verkan, genom att skapa frustration och öka klyftan mellan intagna och personal. Som en respondent uttryckte det: ”Det skapar frustration där det inte finns, det ökar klyftan mellan personal och intagna, för nu är det direkt som en misstänksamhet som riktas”. Personal bygger upp en misstänksamhet utifrån förhållanden som inte existerar i den egna lokala verksamheten, samtidigt som den generaliserande beslutsprocessen skapar frustration hos de intagna. När dessa båda känslor möts ökar klyftan mellan personalen och intagna. Besluten anses vidare av samma respondent bötta i en rädsla, ”Då blir de rädda liksom”, och rädslan leder enligt den intagne till ett irrationellt beslut, som tar sig uttryck i en viljeyttring att låsa in dem i burar: ”nu är det bara att låsa in dem i burar”. Det framkommer vidare att intagna anser att den generaliserande beslutsprocessen leder till att en samhällsrättslig huvudregel frångås: nämligen att du inte kan ställas till svars för en annan människas lagbrott och få ett straffvärde tillmätt dig utifrån detta brott. Dessa tankegångar presenterades av en elev i följande ord:

Då är det precis nu som jag skulle säga liksom ja högt uppsatt polis i Stockholm på länsstyrelsen hade haft barnpornografi på sin dator – Alla högt uppsatta poliser skall liksom bestraffas. En domare i Malmö köpte sex – alla domare är likadana. Skandia direktören – alla, alltså förstår du. Det är ju, det är ju samma sak här

Detta kan kopplas till Foucaults tankegång om att fängelset inte ingår i den större rättsliga helheten.⁸⁹ Det är enligt honom på insidan som systemet bedömer och behandlar de intagna. Goffman menar att personal som är verksam inom den totala institutionen ofta, i syfte att försvara de uppställda målsättningarna, gör en allomfattande identifiering av de intagna.⁹⁰ Härigenom möjliggörs ett sådant försvar, i form av en generaliserande och kollektiverande beslut.

Den generaliserade beslutsprocessen går således att finna på tre nivåer: En mikronivå, vilket beskrevs i föregående kapitel, en makronivå vilket beskrivits här ovan, men den går även att finna på en mesonivå⁹¹, genom att kriminalvårdsstyrelsen vid något tillfälle enligt en intagen

⁸⁹ Foucault (1993), s. 113 ff

⁹⁰ Goffman, s 67

⁹¹ Mellannivå, dvs en nivå som befinner sig mellan en makro- och mikronivå

använt sig av färdigformulerade befintliga motiveringar som de klistrat in, för att spara tid och arbete. ”Det har legat i datorn, de har bara tatt det, klistrat in det i ett nytt dokument, satt ett nytt datum och så avslag”. Den intagne är noga att poängtera att detta inte är en uppfattning han själv skapat sig, utan att den även fått stöd av kriminalvårdsinspektören: ”För det sa till och med kriminalvårdsinspektören till mig att (hon/han)⁹² granskat det och det är samma avslag ord för ord”. Slutsatsen som den intagne drar är att kriminalvårdsstyrelsen inte tittat på beslutet, eller endast flyktigt låtit ett öga falla över det dokument som sänts dit: ”De har i princip inte tittat på det.

2.6 De intagnas hantering av maktutövandet

I kap 1.4.1.2 *Goffman och maktrelaterade effekter* beskrivs olika roller som en intagen kan ta efter att ha blivit utsatt för ett maktutövande. I våra intervjuer kunde man skönja tendenser till några av dessa roller som de intagna tar efter ett maktutövande. Författaren påpekar att dessa roller existerar på varje total institution men att den intagne dock inte följer endast ett mönster eller konsekvent har samma roll under en hel vistelse i en total institution.⁹³ Utifrån analysen av vår empiriska undersökning kan vi dra samma slutsats som författaren; att de intagna inte endast innehar en roll under sin vistelse i en total institution. Några av de olika roller, eller anpassningsstrategier, intagna kan ta under sin vistelse i en total institution är: regression, kolonisering, omedgörlig linje och omvändelse.

2.6.1 Anpassningsmetod 1

Vi ser här tre exempel återgivna av tre olika respondenter, där likheter uppvisas i anpassningsmetod:

Jag försöker undvika så mycket kontakt som möjligt. Jag sköter mitt för att alla permissioner och allt sånt som man ser fram emot

Jag bryr mig inte så mycket, för jag vet att jag kommer två här va. Du vet, det är alltid de som bestämmer i slutändan, så jag försöker att inte bry

⁹² Vårt tillägg av genusform

⁹³ Goffman s. 52

mig så mycket

Jag sköter mig själv mest. Då slipper man bli besviken

Regression ses av Goffmans som ett psykologiskt tillstånd man försätts i, medan eleverna här har valt anpassningsmetod utifrån ett konsekvensetiskt resonemang: Permissioner kan bli indragna, man kan inte få rätt, det slutar i besvikelse är några av de motiveringar som kommit fram. Inåt sett mot verksamheten ger man sken av att kolonisera sig. Eftersom den intagne drar sig undan situationen, kan detta av personalen uppfattas som att den intagne är nöjd med de tillfredsställelser som institutionen erbjuder. Om anpassningsmetoden tillämpas konsekvent och över en längre tid, kan den även uppfattas som omvändelse, i det att uppfattning kan skapas att den intagne övertagit ledningens eller personalens syn på honom, genom att ikläda sig rollen som den perfekta intagne. Han blir den accepterande och lydige fången som inte ifrågasätter

2.6.2 Anpassningsmetod 2

En intagen väljer initialt att anpassa sig genom kolonisering: ”Jag har nu försökt genom media, genom olika institutioner och skickat brev”. Han tillvaratar de smakbitar av yttervärlden som institutionen erbjuder, i detta fall, mediekontakt, kontakt med olika institutioner och brevskrivning. Dessa ses dock inte som något självändamål, vilket är vanligt vid kolonisering. Han använder dessa smakbitar som medel för att förbättra sin och andras situationer ytterligare, genom att både brev och mediekontakt syftar till att få folk att ”inse att det här straffet vi sitter av är ju samhällets åtgärd mot oss, men att familjerna drabbas så som de gör, det är ju det är ju inte rätt va”. Härigenom riktar han sig utåt, uppmanar på kritik mot att straffet transporteras från den straffade själv, till den egna familjen som är oskyldig till det brott han begått. Detta kan av institutionen uppfattas som han intagit en omedgörlig anpassningsstrategi, i det att hans handlingssätt lätt kan skapa kritik mot anstalten.

2.6.3 Anpassningsmetod 3

Omvändelse är en anpassningsmetod vars karaktäristika är att den intagne antar personalens syn på honom själv. Om personalen anser att den intagne begått ett brott, som bör sonas, och

att han skall underordna sig regelverket, har följande intagen närmat sig denna strategi: ”Vi sitter här av en anledning allihopa så jag tycker man får ta till sig reglerna som finns” Den intagne är dock inte tillfullo nöjd, utan kan använda sig av den omedgörliga linjen, men då i en mjuk form och från en demokratisk plattform: ”kanske demokratiskt få till stånd lite förändringar”. Han hänvisar då inte till förtroenderådet som demokratiskt forum, utan han vänder sig direkt till personalen, och har endast positiva erfarenheter av att använda sig av denna metod: ”Det går ju lätt att prata med dem”. Han anser att framgången beror på sitt intellektuella övertag gentemot personalen: ”De har ju sina åsikter, men de kan ju inte prata för sig”, därför brukar han få rätt. Den omvändelse han använder sig av sträcker sig aldrig längre än till en acceptans, och tar sig aldrig formen av alienation gentemot medintagna eller identifikation med personal, vilket Goffman omnämner som möjliga konsekvenser av denna anpassningsstrategi. Att ventilera sina åsikter direkt med personal, uppskattas dock inte alltid av medintagna:

Och det är, jag vet ju att det kan uppfattas bland andra fångar
`hur fan kan du diskutera med det jävla svinet`, det är påtryckningar
att man skall inte ens prata med fångvårdarna. Dem är dem
och vi är vi

Härigenom uppträder en maktrelation även intagen – intagen, på samma sätt som tidigare under *kap 2.2.1 Maktrelationens uttryckssätt* beskrevs med utgångspunkt från maktrelationen vårdare – vårdare. Hegemoniska uppfattningar om distans och avståndstagande konfronteras med uppfattningar om närhet och kommunikation som lämpliga förhållningssätt. Metoderna för normalisering kan också verka på samma sätt som exemplifierades under *kap 2.2.1 Maktrelationens uttryckssätt*

2.7 Maktrelaterade effekter

Resultatet möjliggjorde en kategorisering av maktrelaterade effekter. En kategoriseringsform som kan härledas till människans personlighet, och häri inbegrips faktorer som självständighet, initiativkraft, handlingsliv, ansvar, personlig utveckling osv. Vi har här i första hand tagit fasta på människans sätt att vara. Den andra formen av maktrelaterade effekter som upptäcktes valde vi att kategorisera som känslorelaterade: ilska, stress,

förnedring, obehag etc. Vi har här i första hand tagit fasta på människans sätt att känna. I verkligheten kan dessa dock inte ses som särskilda från varandra, då människans sätt att vara, står i nära samröre med hennes sätt att känna.

2.7.1 Personlighetsrelaterade effekter som följer på maktutövandet

Goffman menar att balansen i den intagnes handlingsliv bryts sönder när han/hon måste fråga om tillåtelse för att kunna utföra de mest vardagliga saker [...].⁹⁴ Exempel på detta framkom i vår undersökning genom att en intagen efterfrågade ”mer mänsklighet, men en sak till, jag vill ha mera ansvar. Mycket, mycket mera ansvar, att vi intagna får”. Att han nämner mänsklighet i samma mening som ansvar, kan tyda på att han inte anser det mänskligt att frånta en människa hennes ansvar. Detta antagande kan bäras upp av hans fortsatta berättelse: ”Som det är nu, man betraktas som en höna, utan hjärna”. Eleven fortsätter att berätta om lydnad, vilket anses stå i direkt konflikt med ansvar: ”Du får inte tänka, du får inte göra nej, du får liksom, gör som vi säger ingenting mer, ingenting mer ingenting.” Detta får konsekvenser genom att den intagne omformas till det som han inledningsvis betraktades som, ”en höna utan hjärna”. Eleven förklarar detta på följande vis: ”De gör om människan, har fyra, fem, sex, sju år att sitta här, sätter du honom på gatan, då är han en zombie”. Lydnaden ensamt verkar inte till detta, utan den stöttas upp av den hjälpverksamhet som bedrivs inom anstalten: ”Nån annan har handlat tidning, nån annan har handlat mat, fixat mat, allt, allt, allt, allt, allt. Vad blir du liksom?”.

Denna obalans i handlingslivet som beskrevs med utgångspunkt från en intervjupersons berättelse, skapar således effekter som ansvarslöshet, handlingsförlamning, inför vardagliga göromål. Effekterna växer fram successivt och får långtgående verkningar för de som har lång strafftid.

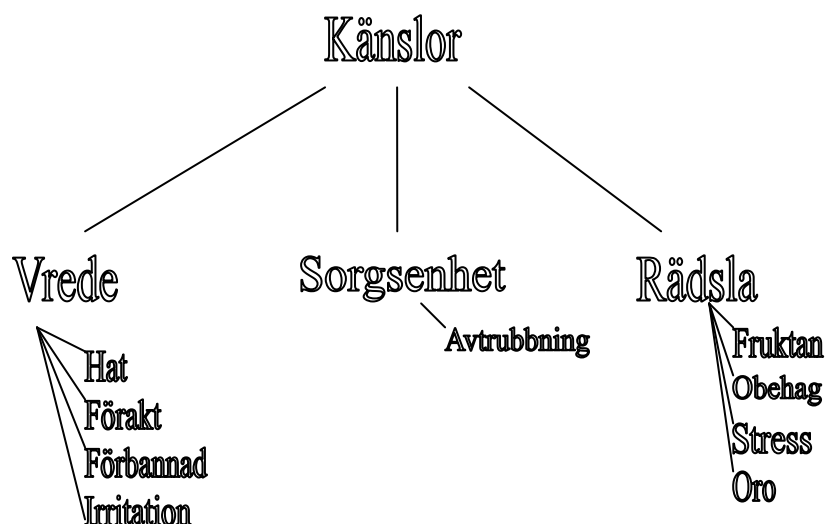
En annan elev stöttar upp samma berättelse, då hans tankegångar ligger väldigt nära den ovan redovisade. Personal har i hans fall fattat ett beslut om att bevilja hans skolgång. Detta är något som kan verka positivt på hans ansvarstagande och resocialisering till samhället. Eleven möter trots detta konsekvent ifrågasättande av hans rätt till utbildning. Eleven i detta fall menar att det hänt att några av personalen ”visat det rent öppet att de tycker det är för jävligt

⁹⁴ Goffman s. 37

att vi skall ha rätt att studera, att vi slipper studielån”. Han härleder denna uppfattning till en inneboende svartsjuka: ”Liksom en svartsjuka att vi kan studera”. Makten att förändra beslutet föreligger inte, varav makten inriktar sig på subjektet som beslutet gynnat. Härigenom kan man verka för en förändring av självbilden, och på så sätt få till stånd en normalisering. Eleven gör en handling observerbar, d.v.s. han visar att han kan och har rätt till att studera. Elevens självbild ansätts därefter, genom att hans rättigheter ifrågasätts. Han använder sig av förmåner och tillåter sig bli privilegierad samtidigt som andra elever i samhället blir tyngda av studielån. Härigenom kan en skamkänsla väckas hos anstaltsstudenten. Han genomgår en identitetsförändring, från en skamfull person, till en samvetsgrann människa genom att stiga ner från den orättfärdiga position han, enligt denna vårdarkategori placerats på, normalisera sig och bli fånge igen.

2.7.2 Känslorelaterade effekter som följer på maktutövandet

Under våra intervjuer framgick det att maktutövningen skapar negativa känslor hos de intagna. Känslor som de intagna uttryckte var följande: Avtrubning, att vara förbannad, irritation, besvikelse, förnedring, kränkning, stress, hat, obehag och hävdelsebehov. För att kunna analysera och utveckla en förståelse för dessa mångfacetterade känslor kategoriserar vi känslorna i olika abstraktionsnivåer som delas upp i tre grundkänslor: vrede, sorgsenhet och rädsla.

95

⁹⁵ Omarbetning av Ulf Holmbergs (Universitetsadjunkt inom psykologi vid beteendevetenskapliga institutionen på Högskolan i Kristianstad) utarbetade modell över

En intagen nämner känslorna avtrubning och irritation. Han berättigar sina känslor, genom att erkänna att funktionella regler inte skapar dessa känslotillstånd hos honom: ”Jag kan acceptera regler när de fyller en funktion”. Problemet uppstod enligt honom när ”man liksom, man skapat regler endast för reglernas skull”. När något inte är funktionellt, så är det icke-funktionellt. Dessa regler är således inte värda aktning, utan skapar förakt. Förakt kan således ses som en överordnad känsla till irritation. Irritation är en känsla den intagne ger uttryck för vid ett fall när hans anhållan kommit bort: ”Jag hade ingenting som täckte upp min story längre. Ehh, den hade kommit bort och då vart jag jävligt irriterad”. Irritation vill vi se som vredesrelaterad. När irritationen inte genererar förändring, samtidigt som dess destruktiva sida uppenbarar sig för den intagne, lämnas denna känsla till förmån för en annan känsla: ”Det är, man blir ju avtrubbad, i början så hade jag svårt att acceptera”. Att han nu kan acceptera, tas alltså som intäkt för att han nu är avtrubbad. Känslan av avtrubning blir här den alternativa känslan, och denna känsla går att relatera till sorgsenhet. Det framkom under intervjuerna att huvuddelen av de intagna på anstalten brukar antidepressiv medicin.

Nästa elev väljer i likhet med den ovan redovisade också på att visa en acceptans, vilket möjliggörs genom att ilska inte visas, utan förvaras inombords: ”Inombords blir man väldigt förbannad, men man visar inte sin ilska så”. Det intressanta med denna redogörelse är att eleven påvisar samröre mellan acceptans och förnedrelse i det att acceptansens infinnande för honom har ett pris, förnedrelsens börda: ”[...] utan man känner sig mer förnedrad faktiskt, att hur långt kan de gå, hur lågt kan de sjunka egentligen”. Att känna sig förnedrad anser vi botten både i sorgsenhet och vrede. Vrede över maktens frambärande, och sorgsenhet över den förödmjukelse den försatt honom/henne i.

En vredesrelaterad känsla som vi placerat högt upp i vår abstraktionsmodell är hat. När hatet nämndes var det inte riktad mot en viss grupp av aktörer inom kriminalvården, eller någon enskild person. Det riktades mot verksamheten i dess helhet. Eleven som stod för den känslan uttryckte detta väldigt kortfattat, för att därifrån skifta ämne: ”Jag har ett hat mot kriminalvården”

En tredje känsla som infann sig hos elever var stress:

känslors abstraktionsnivåer. Se bilaga 3. Känslouttryckningarna är i vår omarbetning kategoriserade uppifrån och ned, utifrån den styrka, eller valör vi tillskriver desamma.

Det är stressande, jag har ju fått säga upp ett skolämne eftersom de inte tillåter att ta med böckerna till verkstaden eller till det där paketeringsjobbet då. Jag orkar inte stressa i studierna. Jag vill läsa i lugn och ro

Stress är likt förnedring en svår känsla att kategorisera. I den här situationen finns enligt oss två möjliga hotbilder. Den första hotbilden består i att den intagne anser att de tidsramar som avsatts till hans studier är för snäva. Detta skapar stress, då han känner att hans studier inte uppnår den för honom kvalitativt önskvärda nivån. Den andra hotbilden kan bestå av att tidsramarna anses skapa hinder att uppnå den kvalitativa nivån på studier som skolan uppsatt, och att han därigenom skulle förlora sina studiemöjligheter helt. Den kvalitativa nivåförsämringen skulle av skolan kunna tolkas som en motivationsförsämring, vilket blir allvarligt eftersom motivation ses som en förutsättning för att få studera. Stressen i sig verkar negativt på koncentrationen, vilket i ett nästkommande skede leder till att produktiviteten sjunker ytterligare. Det blir en ond spiral. Stress kan i båda exemplen härledas till en tredje kategori som kallas för rädsla. I kategorin rädsla placeras känslor som exempelvis oro, fruktan och i det här fallet stress.

Ehh impulsen just liksom när man känner, när man ser den här maktutövningen, är det naturligtvis obehagligt, för att det är kroppens mekanismer som sätter igång direkt, man vill ju försvara sig, man vill hävda sig

Den intagne uttrycker känslan obehag i citatet ovan. Sambandet mellan den yttre situationen som utlöst känslan, de fysiologiska processer som startas, och de medel genom vilka han rustar till motmakt synliggörs. Orsak – verkan förhållandet kan diskuteras. Dels kan det tolkas som att obehaget följer på maktutövandet, dels kan det tolkas som att obehaget uppkommer när den intagne uppbådar negativa tankar eller känslor, ”kroppens mekanismer sätter igång”. Han vill försvara sig. I båda fall finns det en möjlig kategorisering av känslan ”obehag”. Enligt båda förklaringsmodellerna, på orsak – verkan förhållandet, anser vi att känslan obehag kan placeras i kategorin rädsla.

3 Makt och lärande

3.1 Maktrelaterade effekters implikationer på lärande

Vi valde att kategorisera påverkansformerna utifrån den betydelse de har för elevens lärande. Vi fann då maktrelaterade effekter som anses kunna förstärka elevens studieresultat, samt maktrelaterade effekter som verkar negativt på lärandet. Vid sidan om detta fann vi maktrelaterade effekter, som inte anses ha någon verkan alls på lärande. Detta kan i och för sig också tolkas som en av form av en maktrelaterad effekt. Maktutövandet gör att eleverna uppvärderar skolan än mer som en frizon och ett forum för lärande. Härav månar man sig om att utveckla strategier, genom vilka skolans status kan upprätthållas. Denna status får sedan fungera som stark kontrast till den status man tillskriver kriminalvårdsanstalten i dess helhet. Det blir två olika kulturer, där initiativkraft får väga upp lydnad, självständighet väga upp tvång, utveckling väga upp stagnering osv. Detta är bara antaganden, och något fullständigt stöd för detta går inte att finna.

3.1.1 Positiv påverkan

En elev upplevde att faktorer på utsidan verkade menligt på hans förmåga att tillgodogöra sig utbildning innan han påbörjade sin anstaltsvistelse: Avstånd till skolan ”Ahh, jag ligger fan inte å kör dem⁹⁶”, kvällsaktiviteter som lockade ”man var kanske ute på kvällen”, umgänge med flickvännen ”dricka en flaska vin och käka gott med tjejen”, nattliga aktiviteter ”hade andra prioriteringar på nattliga aktiviteter”, och morgontrötthet ”sen var man trött, så blev det ingen skola dan efter”. På anstalten ligger skolan i samma byggnad som avdelningarna, du är skyldig att gå upp på morgonen, du är förpliktad till studier eller arbete, umgänget med familjen inskränks och det råder alkoholförbud. I detta fall har således den maktutövning som säkerställt de faktorer som nämndes, haft en positiv verkan på elevens studieresultat. Hans allmäntillstånd i sin helhet behöver dock inte förbättrats utifrån ovan nämnda faktorer, då även många negativa effekter följer på maktutövandet, vilket vi visat på tidigare.

⁹⁶ ”Dem” syftar till milen

En elev anser att prioritera dåligt, är detsamma som att välja droger framför studier: ”Om man skulle bli positiv på ett prov så där, så kan man dras in från skolan och så, alltså om man prioriterar dåligt framför studier [...]”. Bakom dessa ord finner vi således en studiemotiverad elev som finner det berättigat med en viss form av maktutövande då detta främjar hans skolgång. Han vill något med sina studier, och att då klassrummet skulle fyllas med en massa drogpåverkade elever ligger inte i hans intresse. Eftersom han inte ser det som negativt, har han också svårt att se det som en form av maktutövande: ”men det, då har man ju ett val trots allt, så det är väl ingen maktgrej direkt sådär”.

3.1.2 Negativa effekter på lärandet

En elev hade erfarenheter av att bära med sig maktrelaterade effekter in i klassrummet: ”Jag kom upp hit irriterad och hade en skrivning”. Denna effekt påverkade skrivningsresultatet: ”Och på den här skrivningen vet jag att jag hade fått ett VG minst, och när jag kommer upp hit så irriterad och händerna darrade av ilska så fick jag ett G minus”. Denna erfarenhet upplevs av eleven som mer negativ än den effekt som föranledde det dåliga skrivningsresultatet, vilket leder till utvecklandet av en strategi: Eleven använder sig av en distansering för att hantera effekten. När han går in i skolan ges den rumsliga förflyttningen, samtidigt en symbolisk mental betydelse: ”Det fick mig att tänka `När jag kliver in med mina två fötter innanför den tröskeln där borta så tänker jag att jag är i skolan, inte i ett fängelse”.

Han ser sig för en stund som en fri man, varför då bry sig om de problem som en ofri man har.

Följande berättelse stödjer ett antagande om att det kan vara som så att eleverna genom erfarenheter utvecklar en kunskap, eller färdighet som blir brukbar för hanterandet av maktrelaterade effekter. I detta fall har eleven fått ett avslag som skapat depressionsrelaterade känslor i form av trötthet, tankegrubbleri och sömnproblem: ”Jag vet att precis när jag fick avslaget då liksom, den dan orkade jag inte, läste jag ju inte, då gick ju tankarna, man kunde inte somna, man mår dåligt och så där”. Eleven menar att det utvecklas en kunskap och färdighet i effekternas hanterande, och att denna färdighet delvis bärs upp av en insikt i tingens realitet: ”Jag är ju införstådd med att jag sitter i fängelse, och att det skall va visst så där va”. Genom att erkänna för sig själv att man befinner sig i ett fängelse och utgå från detta faktum när man gör värderingar kring vad som är positivt och negativt, underlättas hanteringen av maktens effekter. Eleven menar dock att detta inte är en lätt uppgift: ”så jag

försöker se det positiva men, även om det är svårt men”. Även denna berättelse i likhet med den första visar på att maktrelaterade effekter endast verkar menligt på elevernas studier under början av deras anstaltsvistelse: ”sen lär man sig hantera det liksom”. Den färdighet som tidigare utvecklats ger honom möjlighet att använda sig av en strategi som kan tillämpas på den maktrelaterade effekten. Strategin som används här är att eleven försöker skifta fokus, från det negativa till det positiva, samtidigt som han målrelaterar sina studier: ”Jag har ju ändå moroten att jag skall få en utbildning”.

3.1.3 Inga effekter på lärandet

Hos flertalet av eleverna framgår inte att någon maktrelaterad effekt vid något tillfälle skulle ha burits med in i undervisningssituationer, eller på annat sätt verkat menligt på deras studieförmåga. En elev uttrycker sig på följande vis:

När jag kommer upp hit till skolan är jag fokuserad på min undervisning. Jag är fokuserad på mina läxor. Och då tänker jag inte på bra och dåliga grejer det finns på avdelningen, utan jag tittar bara rakt fram när jag är här uppe i skolan.

Vi ser här ett exempel på en tankemässig frihet. Vi kan välja vilket perspektiv vi vill inta. Eleven väljer att fokusera på skolan, framför att fokusera på maktrelaterade effekter.

En annan strategi som de intagna delgav oss var följande: ”Så fort jag kliver in här så är jag helt annorlunda”. Eleven antyder här att han genomför ett rollskifte, vilket enligt Goffman skall ses som positivt, då en negativ verkan av anstaltsvistelse, är just att antalet roller begränsas.⁹⁷ Även Säljö's teorier kring lärande kan kasta ljus över företeelsen. Säljö menar att en fysisk förflyttning från ett verksamhetsområde till ett annat kan få konsekvenser för vårt sätt att tänka.⁹⁸ Detta förutsätter också utifrån Säljö's resonemang att eleverna ser kriminalvårdens verksamhet och skolans verksamhet som avskilda enheter, vilka inte har något med varandra att göra.⁹⁹

⁹⁷ Goffman, s. 21

⁹⁸ Säljö, s. 144 f

⁹⁹ Säljö, s. 128 f

En tredje strategi vi tycker oss funnit är att skolan av anstaltens elever används som ett redskap för att dissociera sig från maktens effekter: ”Nej, så där blir ju indirekt skolan ett verktyg för att komma ifrån dem här som vi snackade om innan, att komma ifrån det här, att skaka av sig det här”. Eleven uttrycker att denna dissociation sker indirekt. Det är med andra ord inte som i tidigare exemplifiering att effekterna lindras av den anledningen att han förflyttar sig rumsligt mellan två olika miljöer. Det ligger något bakom, och dessa bakomliggande faktorer tycker vi oss funnit i skolans makt över tiden, och det pedagogiska målet: ”Skolan är ju en bra grej på det, för man har ju inte tid att sitta och tänka på sånt, om de håller på och snackar om de gamla grekerna”.

En fjärde strategi går ut på att leda bort känslorna. Den bakomliggande strategin förklarade en intagen för oss i följande ord: ”Hur jag kanaliserar det här negativa som ibland uppstår? Det är just det att jag läser väldigt mycket och att jag ser ett mål framför mig”. Det negativa kanaliseras således inte mot någonting, utan bort från någonting. Vi tolkar det därför som att det ytterst handlar om någon form av skifte av tankefokus. Det tankefokus som intagits belönas därefter, vilket ytterligare förstärker och underbygger den valda strategin:

Ett mål som kanske är längre bort och så en hel delmål som jag har närmast alltså. Och det är på det här sättet va att jag lyckas ju en efter en, så att säga uppnå och det är ju en enorm enorm enorm positivitet man upplever

3.1.3.1 Metoder för problembearbetning som är frikopplade från skolan

Kommunikation som problembearbetning var vanligt. En elev uttrycker det på följande vis: ”Man kan ringa nån, eller prata med någon annan intagen”. Han har två möjliga arenor att bearbeta problemen på; dels via telefon, dels på de forum som skapas mellan de intagna. Vår undersökning visar på att det vanligaste var att man valde att prata med medintagna, alternativt inte pratade alls. En respondent utvecklade en tanke kring forumets betydelse. Medintagna kan peppa varandra, men även utgöra terapeutiska stödpunkter:

Ja, men det finns killar som du sitter med på avdelningen som kan peppa dig om man säger så. Som kan, som säger: `Skit i det, gjort är gjort. Du måste tänka på att gå vidare`, sen finns det ju killar som

säger: `Du skulle ha gjort, du skulle ha gjort det, du skulle ha gjort si,
du skulle ha gjort så

Inte alltid förs diskussionerna på våningen, utan ibland växer de fram under pauserna på skolan. Vi tolkar det som att elever oftast i diskussioner väljer att genomföra begreppsskiftningar. Istället för att tala om terapeutiska samtal, stödsamtal, problemorienterade möten etc., använder man andra namn på diskussionerna vilket framgick vid en intervju: ”Det kanske blir mycket snack och tissel och tassal på pauserna.” Samtal kring maktrelaterade effekter, benämns inte som samtal om problem, utan som ”tissel och tassal”. Man väljer att tala om den maktrelaterade effektens ursprung, eller upphovspunkt, framför effektens yttringar och lokalisering: ”Det är mycket snack om allt som rör kriminalvården ju.” Eleven avslutar med att poängtera följande att ”lektionerna blir inte drabbade”.

Att medverka till att lektionerna blir drabbade kan tolkas som misskötsel, vilket framkom ur följande elevs redogörelse: ”För det är också så här: Missköter du dig i skolan, får du inte vara i skolan. Då blir du nedskickad till mecken¹⁰⁰”. Detta anser eleven är ett rätt förfarande, ett fullgott och accepterat maktutövande skolväsendet kan använda sig av: ”Och det är ju rätt, för skall man uppta en plats i skolan, där det finns begränsade platser, så skall du vara motiverad”. Elevens förklaring kan också tolkas som att konfliktbearbetning under lektionstid skulle kunna få negativ inverkan på övriga elevers motivation, varav det inte kan tillåtas. Skolan tillåter det inte, elever tillåter det inte och båda verkar aktivt för att skolan inte skall utvecklas till ett terapeutiskt diskussionsforum.

Om inte lärarna hade klarat av att upprätthålla motivationen, utan låtit diskussioner rörande problem inkräkta allt för mycket under lektionstid, är eleverna beredda att ta till egna åtgärder. En elev förklarade detta i följande ord: ”Hade jag fått fler på min sida så hade jag sett till att de hade blivit utkastade.”

I de fall de tillåtna forumen inte klarar av att bearbeta maktrelaterade effekter tillgrips mediciner. En elev har erfarenhet av detta:

¹⁰⁰ Förkortning för mekanisk verkstad som de intagna som inte går i skola kan placeras i.

Glädjepiller (skrattar). Jag går på antidepressiva, det har jag gjort i princip sen jag kom in. Och så sömnmedel också så att jag skall kunna somna, annars ligger jag och grubblar till fem på morgnarna. Och det spelar ingen roll för jag har provat utan och lagt ner det och då har man liksom legat vaken till fem sex på morgonen, somnat, upp sju och så tror man att dan efter att man skall vara så trött att man skall somna. Nä, utan det har vatt så att man sovit två tre timmar typ i två veckor i stöten och jag har inte kunnat somna tidigare ändå

3.2 Hur lärare bör förhålla sig till maktrelaterade effekter

Som tidigare framgått anser eleverna inte att maktrelaterade effekter skall synliggöras och behandlas under lektionstid. Detta innebär att läraren inte bör förhålla sig till maktrelaterade effekter, utan snarare bör se till att dessa inte kommer till uttryck i undervisningssammanhang. En elev motiverar det så här: ”De kan ju inte särskilja på elever och elever, utan skall han vara med i klassen får han ju anpassa sig”. Att respondenten uttrycker att eleven skall anpassas till klassen tolkar vi som en önskan om normalisering. Om vi utgår från Foucaults teori kring normaliseringsprocessen skulle det kunna ske enligt följande:

Normalisering möjliggörs utifrån steg ett genom att individens beteende blir observerbart. För att en lärare skall kunna förhålla sig till en maktrelaterad effekt, måste den synliggöras. Synliggörandet ogillas av majoriteten, utifrån ett rättviseperspektiv ”De kan ju inte särskilja på elever och elever”, samt utifrån en önskan om normalisering ”skall han vara med i klassen får han ju anpassa sig”. Majoritet ställs således mot individ, och ett undertryckande av maktrelaterade effekters synliggörande infinner sig härmed, utifrån steg två. I det tredje steget motiverar eleven det av gruppen accepterade förhållningssättet för sig själv: ”Du vet, för det första har vi bara 80 minuters engelska, och det är bättre att lyssna på engelska än att lyssna på mina problem”, som en elev uttryckte det.

Den maktrelaterade effekten behandlas därefter på andra arenor, vilket berördes tidigare. En alternativ arena blir korridoren utanför klassrummet, men denna möjlighet bör nyttjas varsamt. Det framkommer av följande åsikt: ”Ser de kanske att en elev är irriterad eller

nånting, så kan de fråga: `Vad är det som har hänt?`, och ta ut honom vid sidan om klassrummet”. Läraren kan, det framkommer således inte att han skall eller bör ge problemet någon uppmärksamhet. Om problemet ägnas uppmärksamhet skall han ta ut honom vid sidan om klassrummet.

I de fall läraren kommer i kontakt med maktrelaterade effekter, och därigenom dess källa, förhåller sig lärarna neutralt, vilket också uppskattas.

Det är aldrig så att de hetsar upp oss för nåt sånt, eller tar vår sida eller nån annans sida, utan de försöker vara helt neutrala. Det är också något som uppskattas

Slutsatsen blir således att läraren bör sätta, vad Silwa Claesson i forskningsläget kallar socialpedagogiska föremål åt sidan och bedriva undervisning. Skolan får med andra ord inte förvandlas till någon form av terapeutisk verksamhet. I de fall läraren kommer i kontakt med maktrelaterade effekter bör han förhålla sig neutralt och inte ta ställning. Dessa effekter får under inga omständigheter inkräkta på undervisningen, utan bör behandlas utanför klassrummet. Om läraren går ut för att ta sig an dessa effekter, bör ett rättviseperspektiv intas: Övriga elever får inte känna att deras lärande blir lidande av detta.

3.3 Effekternas relation till inlärningsstilar

Som vi tidigare redovisat så finns det enligt Lena Boström fyra olika inlärningsstilar: Visuell, auditiv, kinestetisk och taktil. Enligt vår frågeställning eller hypotes försökte vi diagnostisera respondenternas olika inlärningsstilar för att utifrån dessa finna kopplingar mellan inlärningsstilar och hur eleverna anser att läraren skall förhålla sig till de maktrelaterade effekterna. Eftersom vi diagnostiserade de intagnas olika inlärningsstilar hade vi föreställningar om att den auditiva elevgruppen tillsammans med läraren i en muntlig kommunikationsform ville ventilera problem. Vi förväntade oss samtidigt att den visuella elevgruppen skulle lägga fram andra preferenser på effekternas hanterande, då den verbala kommunikationsformen hos dessa förhåller sig recessivt till den visuella. Vi antog vidare att den taktila/kinestetiska elevgruppen på grund av de maktrelaterade effekterna skulle vara mer

utåtagerande i klassrummet och eventuellt bära på föreställningar om att läraren skulle agera för problemets praktiska lösning.

Denna förhoppning slogs snabbt spillror då eleverna som vi intervjuat, som tidigare redovisats i uppsatsen sällan tog med sig maktutövandets effekter in i klassrummet. I de fallen maktrelaterade effekter uppträdde och synliggjordes för läraren, rådde också i det närmaste konsensus kring synen på effekternas hanterande och lärarens roll i detta. Resultatet blev att majoriteten av eleverna ansåg att lärarna inte skulle gripa sig an maktrelaterade effekter, om dessa uppträdde, annat än med tillgängliga medel se till att undervisningskvaliteten upprätthölls. Någon elev kunde tänka sig att läraren diskuterade med berörd elev, utanför klassrummet.

Därmed blir följderna att både vår undersökning om inlärningsstilar och pedagogiska teori inte går att analysera vidare.

Nu i efterhand ställer vi oss frågande till både vår pedagogiska teori och vår undersökning om inlärningsstilar Hur väl fungerar den metod som är avsedd att diagnostisera inlärningsstilar, i boken "från undervisning till lärande" i verkligheten? Det som dock är mest intressant att diskutera är vårt användande av denna diagnostiseringsmetod. Vår intervjugrupp bestod av åtta elever. Två av dessa var klart auditiva, dvs. procentsatsen för denna inlärningskanal låg över 50 procent. Tre av respondenterna hade enligt vår diagnos en dominant visuell inlärningskanal. Övriga fem elever var kinestetisk/taktila. Sådillvida kan det överensstämma med Boströms teori, att huvuddelen av de elever som misslyckas i sina studier i det svenska skolsystemet har denna inlärningskanal som dominant. Många av kriminalvårdens elever har dåliga skolerfarenheter bakom sig, detta framkom också under vår undersökning. Det som förvånade oss var att den verbala kommunikationsformen, sättet att förhålla sig till det talade språket, samt förmågan att hålla fokus på intervjun, lika lite kan relateras till elevernas inlärningsstilar, som inlärningsstilarna kan relateras till maktens effekter, och hanterandet av dessa. Exempelvis var en av de mest verbalt skickliga eleverna kinestetisk/taktil. Denne utnyttjade kroppsspråket ytterst lite, och höll högt fokus under hela intervjutillfället som varade en hel timme. Omvänt diagnostiserades en elev som hade svårt att sitta still och behålla koncentrationen, utnyttjade kroppsspråket flitigt, samt var väldigt fåordig som visuell, med endast 13 procent på den kinestetiskt/taktila inlärningskanalen. Naturligtvis kan reliabiliteten i detta också diskuteras. Kanske förstod den kinestetisk/taktila eleven inte

frågorna fullt ut. Han hade svårt att sitta still, vilket kanske också bidrog till att han ville få frågorna avklarade så fort som möjligt, och därför inte lade så stor vikt vid frågornas innebörd. Dessutom kan en intervjusituation inte fullt ut likställas med en undervisningssituation.

Att något samröre inte förelåg mellan inlärningsstil och preferens för maktrelaterade effekters hanterande i undervisningssammanhang, är ett resultat det också, om än inte det väntade.

4 Sammanfattning

Vår uppsats har varit en lång resa med många mödor, från författandet av inledning till sammanfattning. Vårt examensarbete har behandlat upplevelser intagna skapar kring maktrelationer, vilka maktrelaterade effekter maktrelationerna skapar, samt hur dessa effekter påverkat deras lärande. Utifrån detta har vi även försökt fånga elevtankar kring hur läraren bör förhålla sig till maktrelaterade effekter.

Forskningsläget påvisade att maktrelaterade effekter försvårade infriandet av de mål som skolan satt upp och att lärarna fick fler funktioner i sin yrkesroll däribland terapeut och vårdare.

Till grund för vår empiriska undersökning som genomförts på en kriminalvårdsanstalt har tre olika teorier fått tjänstgöra; en maktteori, en teori om maktrelaterade effekter, och en pedagogisk teori. Till dessa har vi försökt anknyta vårt empiriska resultat. De maktteorier vi utgått ifrån och anknutit vår undersökning till har utformats av två teoretiker vid namn Michel Foucault och Erving Goffman. Foucaults teorier om makt består främst av att klargöra att makt inte är ett begrepp som kan definieras, eller betraktas som något någon äger. Denna makt är ständigt i rörelse och är mer dynamisk än den enkelriktade gängse uppfattningen att makt är något som kommer ovanifrån och slår nedåt.¹⁰¹ Erving Goffmans teorier är förankrade i en empirisk undersökning då han undersökt livet på mentalsjukhus i 50-talets USA.¹⁰² Goffmans teorier som grundas på en undersökning av den totala institutionen har av

¹⁰¹ Foucault (1993), s. 36

¹⁰² Goffman, s. 7

oss ansetts tillämpningsbar, då en kriminalvårdsanstalt kan betraktas som en sådan institution. Tidskriteriet manar dock till försiktighet vid handhavande av Goffman för källbehandling.

Den pedagogiska teorin är utformad utifrån Lena Boströms teorier om olika inlärningsstilar. Boström redovisar fyra olika inlärningsstilar: visuell, auditiv, kinestetisk och taktil.¹⁰³ Hon utgår från dessa inlärningsstilar, som hon anser är mer eller mindre dominanta i förhållandet till varandra. Inlärningsstilarna sätts i ett större perspektiv, och anses gå att relatera till människans personlighetsdrag och sätt att agera inför vissa situationer. Inlärningsstilens dominant kanal, förhåller sig sedan till, och påverkar vårt sätt att tillgodogöra oss kunskap. Vi använde oss av en kvalitativ metod för vår undersökning, där vårt verktyg för memorering var en bandspelare. Den kvalitativa metoden användes främst eftersom denna metod bättre ansågs fånga vårt undersökningsmål där upplevelser och erfarenheter står i fokus. Den öppet strukturerade intervjuformen öppnade också upp för möjligheten att dolda maktstrukturer kunde synliggöras.

Begreppet sekretess ges en extra innebörd när man går in i en kriminalvårdsanstalt, vilket för vår del synliggjordes genom tydlighet i information från personal avseende regler gällande detta, samt de sekretesspapper som skulle skrivas under. Vi intervjuade åtta elever.

Eleverna upplevde en mångfald av maktrelationer: Vårdare – vårdare, vårdare - intagen, den som går att återfinna inom institutionen, samt övriga relationer som varit svåra att härleda till fasta aktörer. De strategiska positionerna växlar, och aktörerna med dem. Olika maktrelationer byggs upp, och bryts ner: Exempelvis kan kriminalvårdsinspektörerna i en maktrelation som först skapats mellan kriminalvårdsstyrelsen och den intagne, gå in som aktör och stötta upp den intagne, vilket av de intagna ses som positivt. Vid andra tillfällen ingår kriminalvårdsinspektören i en maktkonstellation som försöker motverka den intagnes ambitionsintressen. Vid sidan om dessa maktrelationer existerar maktrelationen vårdare – vårdare. Denna relation producerar oftast enligt de intagna destruktiva förhållningssätt genom att använda sig av normalisering som disciplinär metod. De intagna upplever med andra ord olika maktrelationerna på olika sätt. Vi tycker oss funnit att den fysiska närheten mellan aktörerna spelar roll: exempelvis blir relationen vårdare – intagen i regel mer känsloladdad än den mellan intagen – kriminalvårdsnämnd. En annan avgörande faktor är vilken disciplinär

¹⁰³ Boström (2002), s. 60 - 81

metod personalen använder sig av: En disciplinär metod som går ut på att välta ut urinflaskor på den intagnes rum, väcker synnerligen starka reaktioner. Överlag anser de intagna att de i mycket högre grad vill bli sedda som individer än som, vad de anser nu vara fallet, en homogen grupp. Att de blir betraktade på detta sätt anser de sig finna stöd i generaliserande beslutsprocesser, samt i det att beslutsfattare klipper och klistrar med färdigformulerade beslutsmotiveringar.

De intagna inom kriminalvården förhåller sig till maktrelationerna på olika sätt. Några menar att det bästa är att undvika kontakt, försöka sköta sig själv och inte bry sig. Om de förhåller sig på annat sätt tror de att maktrelationen kan producera besvikelser i form av exempelvis indragna permissioner. En annan anpassningsmetod är att genom skrivelser och mediekontakt försöka upprätthålla sin position som en vuxen och handlingskraftig människa som kan påverka. En tredje anpassningsmetod går ut på att använda sig av demokratiska forum såsom förtroenderåd, samt diskutera och prata med personal.

De intagna upplevde två olika kategorier av makteffekter: Personlighetsrelaterade, och känslorelaterade effekter. De personlighetsrelaterade effekterna var: Ansvarslöshet och handlingsförlamning. De känslorelaterade effekterna var: Avtrubning, att vara förbannad, irritation, besvikelse, förnedring, kränkning, stress, hat, obehag och hävdelsebehov.

Vår undersökning bekräftade inte den hypotes vi hade, det vill säga att maktrelaterade effekter i mycket hög grad verkar menligt på elevers studier. Orsakerna till detta kan vara flera. Dels att eleverna äger god förmåga att hantera dessa effekter, dels att skolan lyckas uppbringa sådan motivation att effekterna inte slår igenom i undervisningssammanhang, dels att resultatet som sprunget ur denna lilla undersökningsgrupp, inte kan ses som representativ över hur det ser ut på alla anstaltsskolor i alla tider. Vår egen inledande exemplifiering talar ju för att man utifrån den empiriska undersökning vi gjort på en anstalt, inte kan dra några generella slutsatser angående detta. Den talar endast om hur en begränsad grupp elever upplever maktrelaterade effekter och sin studiesituation under en viss tid på en viss anstalt

Källförteckning

Inbunden litteratur

Augustinsson, Sören & Richard Elvi (1999), *Organisatoriska faktorer – hinder eller möjlighet för individuell och arbetsorganisatorisk förnyelse. En studie av faktorer som påverkar anställdas uppfattningar kring organisation, kompetensutveckling och lärande.* Växjö; Reprocentralen

Beronius Mats (1986), *Den disciplinära maktens organisering. Om makt och arbetsorganisation.* Lund: Studentlitteratur

Boström, Lena (2002), *Från undervisning till lärande.* Falun; ScandBook AB

Boström, Lena (2003), *Inläring på elevernas villkor.* Falun; Scandbook AB

Foucault, Michel (1980), *Viljan att veta. Sexualitetens historia 1.* Stockholm: Gidlunds förlag

Foucault, Michel (1993), *Övervakning och straff.* Lund: Arkiv förlag

Goffman, Erving (1983), *Totala institutioner. Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor.* Angered: Rabén & Sjögren

Halvorsen, Knut ((1992), *Samhällsvetenskaplig metod.* Lund; Studentlitteratur,

Hörnqvist, Magnus (1996), *Foucaults maktanalys.* Stockholm; Carlssons bokförlag.

Permer, Karin & Permer, Lars Göran (2002), *Klassrummets moraliska ordning. Iscensättningen av lärare och elever som subjekt för ansvarsdiskursen i klassrummet.* Malmö: Reprocentralen

Säljö, Roger (2003). *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv.* Stockholm; Prisma

Trost, Jan (2001), *Kvalitativa intervjuer.* Lund; Studentlitteratur

UNESCO, *Basic education in prisons,* Baltimore 1995

Weber, Max (1983), *Ekonomi och samhälle I. Förståelsesociologins grunder.* Lund: Argos

Elektroniska källor

Bayless, Phil, "Learning behind bars: time to liberate prison education", *Studies in the Education of Adults*; Autumn 2003, Vol. 35 Issue 2, p157

Skaalvik, Einar & Finbak, Liv & Pettersen Tone. "Undervisning i fengsel. På rett kjøp?", NTNU (Norges Teknisk Naturvitenskapelige universitet) VOX /Voksenopplæringsinstituttet) Oktober 2003 (Publicerad på <http://www.flexskolen.dk>. Hämtad 2004-11-21)

“Recommendation No. R (89) 12 of the committee of ministers to members states on education in prison” (Adopted by the Committee of Ministers on 13 October 1989 at the 429th meeting of the Ministers’ Deputies). *Reports on Education in prison*

Tootoonchi, Ahmad, “College education in prisons: The inmates' perspectives”. *Federal Probation*; Dec93, Vol. 57 Issue 4

Forskningsuppsats

Claesson, Silwa, ”Undervisning i fängelse – ämneskunnande och socialisation. Tre fallstudier”, *Att studera i fängelse. Utvärdering av klientutbildningen inom kriminalvården*. Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs Universitet. Norrköping 2002

Antologier

Starin Bengt och Renck Barbro (1996). ”Den kvalitativa intervjun”. *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund; Studentlitteratur, s. 52-55; Redaktörer Svensson, Per-Gunnar & Starin Bengt

Svensson, Per Gunnar. ”Förståelse, trovärdighet eller validitet” ((1996) *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund; Studentlitteratur, s. 212; Redaktörer Svensson, Per-Gunnar & Starin Bengt

Internetkällor

Kriminalvårdsverkets hemsida

http://www.kvv.se/templates/KVV_Infopage_general.asp?id=2645 (2004-09-09)

http://www.kvv.se/templates/KVV_Portal_targets.asp?id=1950 (2004-11-17)

http://www.kvv.se/templates/KVV_Infopage_general.asp?id=2364 (2004-10-24)

Stressmottagningens hemsida

http://www.stressmottagningen.org/html/body_fragor_och_svar.html (2004-11-17)

<p>SYFTE:</p> <p>MAKTUTÖVNING</p>	<p>FRÅGOR:</p> <p>UPPLEVER DU ATT DET FÖREKOMMER NÅGON MAKTÖVNING HÄR PÅ ANSTALTEN?</p> <p>BERÄTTA SÅ INGÅENDE DU KAN!</p>
<p>MAKTENS UTTRYCKSSÄTT</p>	<p>BERÄTTA HUR DEN UTTRYCKER SIG!</p>
<p>MAKTEFFEKTER</p>	<p>HUR UPPLEVER DU DETTA?</p>
<p>HANTERBARHET</p>	<p>BERÄTTA HUR DU HANTERAR DE EFFEKTER DU UPPLEVER PÅ ANSTALTEN</p>
<p>LÄROSITUATION</p>	<p>BERÄTTA VAD DU TYCKER OM SKOLAN, BÅDE POSITIVA OCH NEGATIVA INTRYCK?</p>
<p>MAKTENS EFFEKTER PÅ LÄRANDET</p>	<p>HAR DU UPPLEVT NÅGON GÅNG ATT DINA STUDIER PÅVERKAS AV MAKTUTÖVNINGEN OCH DESS EFFEKTER PÅ ANSTALTEN? BÅDE POSITIVA OCH NEGATIVA, BERÄTTA SÅ INGÅENDE DU KAN!</p>

NÄR DU...	VISUELL	AUDITIV	KINESTETISK TAKTIL	V	A	KT
<i>Lär dig</i>	Vill hellre läsa än att få saker berättat. Tittar gärna på filmer eller bilder	Vill få saker berättat för mig	Genom att göra saker själv praktiskt			
<i>Talar</i>	Tycker inte om att prata i klassrummet.	Tycker om att prata mycket	Tänker mycket innan jag pratar			
<i>Lyssnar</i>	Jag tycker inte om att lyssna för länge när någon annan pratar	Lyssnar gärna	Använder kroppsspråk mycket när jag vill uttrycka mig eller visa att jag förstått			
<i>Läser</i>	När jag läser ser jag händelserna framför mig i bilder	Tänker i ord, när jag läser. Sällan jag ser bilder framför mig	Gillar inte att läsa, och när jag läser är det actionböcker.			
<i>Får tillbaka ett prov</i>	Läser igenom och accepterar felen	Frågar ofta varför jag fått fel på mitt svar	Knycklar ihop provet			
<i>Koncentration</i>	Störs om det är oordning i klassrummet. Saker och ting inte ligger där det ligger	Störs av ljud och oväsen	Störs enbart av rörelserna, inte av att folk pratar i klassrummet.			
<i>Slappnar av</i>	Ser gärna på tv eller läser	Lyssnar på radio, skivor, band, musik, eller spelar själv	Vill idrotta eller spela spel			
<i>Glömmer</i>	Glömmer namn, men kommer ihåg ansikten	Glömmer ansikten, men kommer ihåg namn	Kommer bäst ihåg om jag gjort något praktiskt			
<i>Är arg</i>	Blir tyst och håller det för mig själv	Jag höjer rösten och låter ilskan komma ut genom ord.	Rusar iväg, hackar tänder och knyter nävarna			
<i>Uppskattar någon</i>	Skriver ett brev där jag berättar det	Säger detta till personen	Ger honom/henne en klapp på ryggen			
<i>Försöker förstå dig på någon</i>	Ser framförallt på deras ansiktsuttryck	Lyssnar till deras röster	Ser på deras kroppsrörelser			
<i>När du inte gör något</i>	Ser mig omkring och lägger märke	Talar med mig själv, eller till någon annan	Rör mig, känner mig nervös, irriterad och			

	till detaljer		otålig. Vill att det skall hända något.			
--	---------------	--	--	--	--	--

Abstraktionsnivåer/Metanivåer

